ڕۆڵی ڕووداوەکانی شنگال لە پێشخستنی دۆزی کورد

هاوڕێ باخەوان

دور احداث سنجارفي تطوير القضية الكردية

هاوري باخوان

ترجمة: ميران حسين

مراجعة الترجمة: ڤژن كشتو

ڕۆڵی ڕووداوەکانی شنگال لە پێشخستنی دۆزی کورد
هاوڕێ باخەوان

پێشتر نەمانزانی بەتەواوەتی چی بۆ ئەنفال، کۆمەڵکوژیی کوردە بارزانییەکان، هەڵەبجە و کارەساتەکانی تر بکەین. بۆیە نە بەباشی توانیمان قوربانییەکانمان ئاسوودە بکەین، نە توانیشمان گوزەرانی بەجێماوەکانیان باشتربکەین. بۆیە تائێستاش بریندارانی کیمیایی چارەسەری تەواو وەرناگرن و بەهۆی برینەکانیانەوە دەمرن. ڕۆژی ١٦ی مارتی ٢٠١٦، پاش ٢٨ ساڵ ململانێ لەگەڵ ئەو نەخۆشییانەی کە بەهۆی کیمیابارانی هەڵەبجەوە تووشی حاجی باقی هەڵەبجەیی بوو، لە ٢٨ەمین ساڵڕۆژی کارەساتەکەدا بەهۆیەوە گیانی لەدەستدا! ئەمە لە کارەساتەکە کارەساتترە.

گەر بەباشی کار بۆ شنگال و کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکان نەکرێت، پاش ٢٨ ساڵی دی یەک لە ڕزگاربووانی دەستی دەوڵەتی ئیسلامی یان بەجێماوەکانی ئەو کۆمەڵکوژییە بەهۆی ئەو گرفتە دەروونییانەی لەئەنجامی کارەساتەکەدا تووشی بووە، جەڵتەی مێشک لێیدەدات و بەنائاسوودەیی، نائومێدی و دڵشکاوی سەردەنێتەوە.

لەسەر ئەرکی نووسەر چاپکراوە
ئەم بەرهەمە بۆ فرۆشتن نییە،
نووسەر بە دیاری دەیدات بە خوێنەرانی.

لە بڵاوکراوەکانی ڕێکخراوی کوردیپێدیا
باشووری کوردستان - سلێمانی
٢٠٢٤

رۆڵی ڕووداوەکانی شنگال
لە پێشخستنی دۆزی کورد

ڕۆڵی ڕووداوەکانی شنگال
لە پێشخستنی دۆزی کورد

هاوڕێ باخەوان

٢٠١٦

باشووری کوردستان - سلێمانی

٢٠٢٤

له بڵاوکراوەکانی ڕێکخراوی کوردیپێدیا

ڕۆڵی ڕووداوەکانی شنگال
له پێشخستنی دۆزی کورد

نووسینی: هاوڕێ باخەوان
ساڵی نووسین: ٢٠١٦
نەخشەسازی بەرگ و ناوەرۆك: پەیام ئەحمەد
قەبارەی کتێب: **A5**
تیراژ : (٥٠٠) دانه
ساڵی چاپ: یەکەم ٢٠٢٤
شوێنی چاپ: سلێمانی، چاپخانەی یاد

له بەڕێوەبەرێتی گشتیی کتێبخانه گشتییەکان
ژمارەی سپاردنی (١٩٤٤)ی ساڵی ٢٠٢٤ی پێدراوه

مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوه.
لەسەر ئەرکی نووسەر چاپکراوه
ئەم بەرهەمه بۆ فرۆشتن نییه.
نووسەر بەدیاری دەیدات به خوێنەرانی!

ناوەڕۆک

پێشەکی	٧
ئەنفال چەندبارە بووەوە! ئایا شنگال دوایەمین دەبێت؟	٩
دادگا نێودەوڵەتییەکان دەتوانن چی بۆ شنگال بکەن؟	١٥
چۆن شنگال بکرێتە "دوا"یەمین ئەنفالی کورد؟	٢٠
هەوڵە نێوخۆییەکان	٢٤
هەوڵە دەرەکییەکان	٣٣
سوودوەرگرتن لە نەتەوە جینۆسایدکراوەکانی تر	٣٩
سەرچاوەکان	٤١
سەرچاوە کوردییەکان	٤١
سەرچاوە ئینگلیزییەکان	٤٣

پێشەکی

چی بکرێت بۆ شنگال و کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکان؟ چۆن بەهۆی ئەو کۆمەڵکوژییەوە بارودۆخی کوردە ئێزدییەکان باشتر بکرێت و بەهۆشییەوە دۆزی کورد بەرەوپێشەوە ببرێت؟ چەند پرسێکی گرنگن و وەڵامەکانیان ئاسان نین!

پێشتر نەمانزانی بەتەواوەتی چی بۆ ئەنفال، کۆمەڵکوژیی کوردە بارزانییەکان، هەڵەبجە و کارەساتەکانی تر بکەین. بۆیە نە بەباشی توانیمان قوربانییەکانمان ئاسوودە بکەین، نە توانیشمان گوزەرانی بەجێماوەکانیان باشتربکەین. بۆیە تائێستاش بریندارانی کیمیایی چارەسەری تەواو وەرناگرن و بەهۆی برینەکانیانەوە دەمرن. ڕۆژی ١٦ی مارتی ٢٠١٦، پاش ٢٨ ساڵ ململانێ لەگەڵ ئەو نەخۆشییانەی کە بەهۆی کیمیابارانی هەڵەبجەوە تووشی حاجی باقی هەڵەبجەیی بوو، لە ٢٨ەمین ساڵڕۆژی کارەساتەکەدا بەهۆیەوە گیانی لەدەستدا! ئەمە لە کارەساتەکە کارەساتترە.

گەر بەباشی کار بۆ شنگال و کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکان نەکرێت، پاش ٢٨ ساڵی دی یەک لە ڕزگاربووانی دەستی دەوڵەتی ئیسلامی یان بەجێماوەکانی ئەو کۆمەڵکوژییە بەهۆی ئەو گرفتە دەروونییانەی لەئەنجامی کارەساتەکەدا تووشی بووە، جەڵتەی مێشک لێیدەدات و بەنائاسوودەیی، نائومێدی و دڵشکاوی سەردەنێتەوە.

پێویستە ڕێ لەم کارەساتانە بگیرێت و کاری جددی بۆ

کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکان بکەین. **پێویستە جارێکی تر کۆمەڵکوژیی کورد دوبارە نەبێتەوە.**

ئـەم باسـە تاوتوێـی ئـەوە دەکات؛ ئایـا دەبێـت تێهاتە ناوخۆییـەکان چـۆن خزمەتـی دۆزی کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییـەکان بکـەن؟ و چۆنیـش دەرهاتـەکان ڕێکبخەیـن؟ تـا هەردوویـان پێکـەوە سـەرئەنجامێکی لۆژیکییانـە بەدەسـتەوەبدەن و ڕاسـتەوخۆ بخرێنـە خزمەتـی کوردە ئێزدییەکان و ناڕاسـتەوخۆش ببنە هۆی پێشخستنی دۆزی کورد.

هاوڕێ باخەوان

کوردستان – هەولێر

ئاپریلی ٢٠١٦

ئەنفال چەندبارە بووەوە! ئایا شنگال دوایەمین دەبێت؟

وادەزانــرا کە چیدی ئەنفالی کورد دوبارە نابێتەوە! پێش ڕووداوەکانــی شــنگال لــە ئۆگەســتی ٢٠١٤، ســاڵی ١٩٨٨ حکومەتــی بەعس بەتەواوی هێز و جبەخانەی خۆیەوە یەک لــە گەورەترین تاوانەکانی خۆیــی دژی کورد ئەنجامدا. ئەم هێرشــە بە هەموو پێناس و واتایەکی، هێرشی جینۆساید و کۆکوژکردنی کورد بوو لە باشــووری کوردستاندا و ناوی نــرا ئەنفــال. ئەگەرچی هیــچ ئامارێکی فەرمی بــۆ ژمارەی قوربانییانی ئەم شــاڵاوە نییە، بــەڵام ژمارەی قوربانییان لە سەد هەزار زۆرترە.[1]

چەند ساڵێک پێش کارەساتی شنگال، کۆمەڵکوژیی کوردە زرگۆشــییەکان ڕوویــدا. پێشــتریش هەر لەم ســاڵی ١٩٨٨ کارەســاتی کیمیابارانی هەڵەبجە لە ١٦ی مارتدا ڕوویدا. لەم کارەســاتەدا هــەزاران کەس خنکان و ئــاوارەی ناوچەکانی باشــوور و بەتایبەتی ڕۆژهەڵاتی کوردســتان بوون.[2] ساڵی

١- پێدەچێــت ژمارەی زۆر بەکارهاتــووی ١٨٢ هەزار بۆ قوربانییانی کارەســاتی ئەنفال تەنها ژمارەیەکی مەزەندەکراوی دوور لە ڕاســتی بێــت. هیــچ ســەرچاوەیەکی نە کوردی نــە ناکوردی ئــەم ژمارەیەی بەتەواوەتــی نەســەپاندوە. پێدەچێــت ژمارەکــە زۆرتــر بۆ ســۆز و ڕاکێشــانی ڕای گشــتی بێت بۆ دۆزی کورد. تا ئێســتا نەزانراوە ئەم ژمارەیە زۆرترە یان کەمترە.

٢- ژمــارەی قوربانییانی کارەســاتی کیمیابارانی هەڵەبجە بە ٥هەزار قەبڵێنــراوە. ئەم ژمارەیەش هــەروەک قوربانییانــی ئەنفال بەتەواوی ڕاســت نییــە! ئــەو ناوانەی کە لــە مۆنومێنتــی ئەنفالدا هەڵواســراون بەدڵنیاییــەوە زۆر کەمتــرن لە ٥هەزار. هەڵبەت ئــەم ژمارەیەش هەر

١٩٨٣ هەمان ڕژێمی بەعس قەتڵوعامی کوردە بارزانییەکانی کرد. زۆرینەی ئەوانە لە ئۆردوگای قوشتەپەوە بەرەو ماشێنەکانی مەرگ بران.[٣] پێشتریش لە ١٩ی ژونی ١٩٦٣ حەرەس قەومییەکانی ئێراق لە سلێمانی جینۆسایدی زۆرێک لە گەنجان و پیاوانی کوردی ئەنجامدا[٤]. دیسانیش هەر هەمان ئەم حەرەس قەومییە عەرەبییە لەمانگی ئۆگەستی ١٩٦٩، نزیکەی ٦٧ ژن و منداڵی خەڵکی هەردوو گوندەکانی «دەکا و خورت»یان پاش سووتاندنی گوندەکان لە ئەشکەوتێکدا بە گازی کیمیایی قاندا و کۆمەڵکوژیانکردن.[٥]

گەر زۆرتر بە مێژوودا شۆڕبینەوە کارەساتی گەورەی دێرسیم دەخوێنینەوە کە چۆن تورکەکان هەزاران کوردیان کۆمەڵکوژکرد و دەیان هەزار کوردیشیان لە زێدی خۆیان گواستەوە بۆ ناوچەکانی تری تورکیا[٦].

پەیوەندیی بەو هۆکارەوە هەیە کە لە ژێدەری پێشوودا باسکراوە.

٣- دیسانەوە ئەم ژمارەیەش بە ٨هەزار قەبڵێندراوە. هیچ سەرچاوەیەک ئەم ژمارەیە پشتڕاستناکاتەوە. بەڵام بەدڵنیاییەوە چەند هەزار نێرینەیەکی کوردی بارزانی لەم پڕۆسەیەدا جینۆسایدکراون. وەزارەتی کاروباری شەهیدان و ئەنفالکراوان، دەبووایە هەر زوو ئەم تەمەی بڕەواندایەتەوە و ڕاستی و دروستیی ئەو ژمارانەی دەربخستایە! بڕوانە ژێدەرەکانی پێشوو.

٤- شەهیدانی ٩ی حوزەیرانی ١٩٦٣، چەند لاپەڕەیەکی خوێناوی لە خەباتی گەلی کورد، کۆمەڵێک نووسەر، لە بڵاوکراوەکانی شارەوانیی سلێمانی، ٢٠٠٢

٥- هاوڕێنامە بۆ مێژووی کوردستان و کورد – دانانی: هاوڕێ باخەوان - چاپییەکەم – بنکەی چاپ و پەخشی سەردەم - زنجیرە (١٦) - چاپخانەی ڕوون – سلێمانی – ١٩٩٩.

٦- ئەمە لە دەرسیم ڕوویدا؛ لە دەمی قوربانییەکانەوە، مونزور چەم، وەرگێڕ: ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل، ٢٠١٣

دیــاره لە مێژووی کۆنتــردا ڕووداوی کۆمەڵکوژیی تری زۆر ڕوویداوە و لێرەدا ڕیزکردنیان بەپێویست نازانرێت.

کۆمەڵکوژییــەکان هەر تەنها لەلایەن ناکوردەوە بۆ کورد نەبووە،بەڵکوو هەندێکجار خودی کورد کۆمەڵکوژیی کوردی کردووە! لەم کۆمەڵکوژییانەدا کوردی ئێزدی پشــکی شێری بەرکەوتووە. لەوانە هەردوو هێرشی پاشای کۆرەی سۆران و بابانییەکان بۆســەر کوردە ئێزدییەکان بەناوی غەزاوە و کۆمەڵکوژکردنیان[٧].

تەنانــەت هێرشــەکانی هۆزی شــکاک بۆســەر موکریان و تاڵانکردنــی مەهابــاد بۆ چەنــد جارێک دەکرێــت بخرێتە قاڵبــی کۆمەڵکوژیی ناوخۆییەوە. ئەمانــە ڕووداوگەلێکن کە نەدەبووایــە لە مێــژووی کــوردا ڕوویانبدایــە![٨] تاوانەکانی ئەنسارولئیســلام لــە گونــدی خێڵــی حەمــە[٩] و زۆرێک لە ڕووداوەکانــی جەنگــی ناوخــۆش دەچنــە چوارچێــوەی کۆمەڵکوژییەوە.

پڕۆســەی کۆمەڵکــوژی بووەتە خەســڵەتێکی بەرچاوی مێژووی کۆن و نوێی گەلی کورد. هەر جارێک ڕوویبدابێت،

٧- ئێزیدییــەکان لــە مێژووی نەتەوەکەیاندا، نووســینی: سەربەســت حســێن، چاپی دووەمی ئەم کتێبە لەســاڵی ٢٠٠٢دا لە لایەن مەکتەبی بیرو هۆشارییەوە بڵاوکراوەتەوە.

٨- گەلێک ســەرچاوە هەن کە باس لە تاڵانیی شــکاکییان بۆ مەهاباد دەکــەن، تەنانــەت هێمــن موکریانیش لە هەندێک نووســینیدا باســی ئەمەی کردووە، دیارە هیچ کام لەو ســەرچاوانە ئەم تاڵانکردنەیان بە کۆمەڵکوژی پێناس نەکردووە! بەڵام دەکرێت شانبەشانی کۆمەڵکوژیی خودی کورد بۆ کوردە ئێزدییەکان لەلایەن هەندێک لە میرانی سۆران و بابانەوە، ئەمەیش وەک کۆمەڵکوژی پێناس بکرێت.

٩- کوردستان و پۆست-داعش، ناوەندی لێکۆڵینەوەی ڕووداو، ٢٠١٦

وا زانراوە کە چیدی دوبارە نابێتەوە. ئەمە جگە لە کاڵفامیی کـورد خۆی! هۆیەکەی تریشـی دەگەڕێتـەوە بۆ لەرزۆکیی ئاساییشـی نەتەوەیی و باش پاسـنەکردنی سـنوورەکانی. هەروەها شوێنی جیۆپۆلیتیکی کوردستانیش هۆکارێکی ترە کە کەوتووەتە دڵی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستەوە[١٠]. ئەم ناوچەیە بەتایبەتـی باشـووری میزۆپۆتامیـا هەر لـە دێرزەمانەوە مۆڵگەی کۆمەڵکوژی و کوشـت و کوشـتار بووە. زۆرینەی کۆمەڵکوژیی سـۆمەر، بابل، ئەکەد، ئاشـوور، ماد و پاشان شـەڕی خەلیفەکانی ئیسلام لەم ناوچەیەدا بوون و پێدەچێ کاریگەریی جینەتیکی لەسـەر مێشـک و نەریتی دانیشتوانی ئـەم ناوچەیـەدا دانابێـت بـۆ حەزکردنیـان بە کوشـتن و کۆمەڵکوژکردنی کەسانی تر[١١]!

پاش ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ی باشـووری کوردسـتان، ڕایەکـی وا هاتـە ناوانـەوە کـە ئیتـر کۆتایی بـە هەنگاوی کارەسـاتاویی ئەنفـال و کیمیاباران هات. بـەڵام ئەوەی لە ئۆگەسـتی ٢٠١٤ لە شنگال ڕوویدا زۆر لەوان کاریگەرتر و کارەساتاویتر بوو لەبەر ئەم هۆیانە:

- لە ماوەیەکی پێوانەییی زۆر کەمدا، ڕووبەرێکی زۆری خاکی کوردسـتان کە زۆرتر لە ١٠ سـاڵ ئـازاد و لەلایەن کورد خۆیەوە پارێزگاریی لێدەکرا، داگیر و خاپوورکرا.
- دانیشتووانی شنگال، زوممار، شارەدێ و گوندەکانی دەوروبەری کۆمەڵکوژکران. هەزاران ئافرەتی کوردی ئێزدی

١٠- ئـاڵای کوردبۆچی نا؟! تاکوو کەی؟!، هـاوڕێ باخەوان، کوورتە لێکۆڵینەوەیەکـی مێژوویی-کۆمەڵایەتی-رامیارییـە، چاپییەکـەم - دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم - زنجیرە (١١٧) - ٢٠٠١ - سلێمانی.
١١- ئێراق، وڵاتی خوێن و دژەکان، هاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند.

کرانه سـەبییە و دەسـتدرێژییان کرایە سەر و زۆرینەشیان لە بازاڕەکانی ڕەققە و موسڵ وەک کۆیلە فرۆشرانە پیاوانی دەوڵەتی ئیسلامی.

- داگیرکردنـی ئەو ناوچانە بووە هۆی کێشمەکێشـی ناوخۆیـی و خەتابارکردنـی یەکتـری. ئەمـەش بووە هۆی خراپتربوونـی بـاری ناوخۆیـی کوردسـتان و دواکەوتنی ڕزگارکردنەوەی دەسبەجێی ناوچەکان کە زۆرتر لە ساڵێکی خایاند. بەڵام دیارە هێشتا بە هەزاران مرۆڤی کوردی ئێزدی کە زۆرینەیان ئافرەتن هەر لەلای دەوڵەتی ئیسلامی دیلن.
- ڕووداوەکانـی شـنگال جگـە لـەوەی پەیوەندیـی ڕاستەوخۆی بە باشووری کوردستانەوە هەبوو، بەڵام بووە هۆی تامپۆنێکی سیاسـیی نێوان سـێ پارچەی کوردستان؛ باشـوور، باکـوور و ڕۆژاوا کـە هەریەکەیـان خۆیـان بە خاوەنی ڕاستەقینەی دۆزی شنگال و ڕزگارکردنی دەزانی.
- ناڕاسـتیی ڕای سیاسی و ڕۆشنبیرانی کورد خۆی، دەربـارەی ئەوەی کـە چیدی ئەنفـال و کۆمەڵکوژیی کورد دوبـارە نابنەوە. بەڵام لە کارەسـاتەکانی پێشـووتر خراپتر ڕوویدا.
- ناڕاسـتیی ڕای سیاسی و ڕای گشـتیی کوردستان بـەوەی کـە باشـووری کوردسـتان گرنگیـی تایبەتیـی لە هاوکێشـە هەرێمـی و نێودەوڵەتییەکاندا هەیـە و پارێزراو دەبێت لەهەر دەستدرێژییەکی دەرەکی.
- بێئاگایـی دەزگای هەواڵگریـی کـورد لە پێشـبینیی هێرشەکانی دەوڵەتی ئیسلامی[١٢].

١٢- کوردستان و پۆست-داعش، ناوەندی لێکۆڵینەوەی ڕووداو، ٢٠١٦

دەكرێت زۆر هۆی تریش هەبن. بەڵام پرسیارە گرنگەكە ئەوەیە؛ ئایا شنگال دەبێتە دوایەمین ئەنفال؟
ڕووداوەكانی ئەم دواییەی باكووری كوردستان و كۆمەڵكوژیی جزیرە و سووری ئامەد كە هەزاران مرۆڤی كوردی تێدا تاك و كۆمەڵكوژكرا لەلایەن توركەكانەوە یەكەمین وەڵامی ئەو پرسیارەن و وەڵامی دیش دێن ئەگەر گرنگیی تەواو بە ڕووداوێكی بۆ نموونە وەك شنگال نەدەین كە زۆر نوێیە و بەدەردی ئەنفال و كۆمەڵكوژییكوردە بارزانییەكان و كیمیابارانی هەڵەبجە نەبرێت.

دادگا نێودەوڵەتییەکان دەتوانن چی بۆ شنگال بکەن؟

پرسیارێکە و زۆر دەکرێت! پێشتریش چ بۆ کۆمەڵکوژیی کوردە بارزانییەکان، ئەنفال و هەڵەبجە هەمان پرسیارکراوە. زۆرجار ئەو کەس و لایەنانەی کە لە کەیسەکانی بەتایبەتی ئەنفال و هەڵەبجەدا کاریان کردووە بەئاشکرا خواستییان ئەوە بووە کە بۆ نموونە یەک لەو کەیسانە ببەنە بەردەم دادگای دادی نێودەوڵەتی!

لە بارەی دادگا نێودەوڵەتییەکانەوە، باش دەبێت ئەگەر سەرنجی ئەم خاڵانەی خوارەوە بدرێت. خاڵەکان تەنها دەربارەی ئەو دادگایانەن کە لە ئێستا چالاکن و زۆرینەشیان شاری لاهای کایەی کاریانە، هەندێک لەم دادگایانە گشتین و سەیری کەیسی جوداجودا دەکەن. هەندێکیشیان ئەگەرچی نێودەوڵەتین بەڵام تەنها سەیری کەیسێکی دیاریکراو دەکەن:

- **دادگای دادی نێودەوڵەتی – ICJ**؛ ئەم دادگایە ساڵی ١٩٤٥ دامەزراوە و لە ساڵی ١٩٤٦ەوە کارابووە، بنکەی دادگاکە لە "کۆشکی ئاشتی"ی شاری لاهایە و سەربە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانە. تەنها سەیری ئەو کەیسانەیکردووە کە لایەنە دژبەیەکەکانی کەسایەتییەکی نێودەوڵەتییان هەیە. لێرەدا دەوڵەتی ئیسلامی ئەگەرچی دیفاکتۆ-دەوڵەتییە بەڵام کەسایەتیی نێودەوڵەتی نییە و بەوپێیە دادگای دادی نێودەوڵەتی بەهیچ جۆرێک ناتوانێت هیچ کارێک لەم کەیسەدا بکات. بەڵام دەکرێت بەپێی ماددەی ٦٥ی یاساکەی ڕا و ئامۆژگاریی خۆی بدات ئەگەر هەر

لایەنێکی ڕێپێدراوی نەتەوە یەکگرتووەکان داوای لێبکات[13].

- **دادگای تاوانــــی نێودەوڵەتــــی – ICC؛** تێکەڵــی و بێســـەروبەرییەکی زۆر لـــە وتـــارە کوردییەکاندا لەبارەی ئـــەم دادگایە و ئـــەوەی پێشـــوو، دادگای دادی نێودەوڵەتی بەدیدەکرێت! ئەم دادگایە نوێیە و زۆر لەو جودایە. ســـەربە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان نییە[14]! بەڵام بەشێوەیەکی ناوکۆیی هەندێک ڕێکار و ڕێســـای کارەکانی ئەو ڕێکخراوە بەکاردێنێـــت. دادگاکە هەمـــوو دەوڵەتانی جیهان تێیدا ئەندام نیـــن. لەوانە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و ئیســـرائیل لەو دەوڵەتانەن کە دانی پێدانانێن. ئەم دادگایە ساڵی ٢٠٠٢ دامەزرا و لاهای کایەی کارکردنییەتی. دادگایەکی «پســـپۆڕ»ە «یان دەیەوێت پسپۆڕ بێت» لە جینۆساید و تاوانی جەنگدا[15]. هیچ کامێک لە داگیرکەرانی کوردستان لەم دادگایەدا ئەندام نیین. دادگاکە هێشـــتا لە دروســـتبوونیدایە و نەیتوانیوە تائێســـتا

13- The Statute of the International Court of Justice, United Nations.

١٤- ئەم تێکەڵی و ناحاڵیبوونەی هەندێک لە وتارە کوردییەکان تەنها لە ناو و جۆری کارەکانی ئەم دوو دادگایەدا نییە! بەڵکو تەنانەت هەردوو تاوانی جینۆساید و تاوانی جەنگیش تێکەڵدەکەن کە دوو تاوانی جودان و پێناســـەی یاســـایی و لۆژیکیی جودایان هەیـــە. هەندێکجار هەندێک تاوانـــی جەنگیش دەبێتە جینۆســـاید وەک بەکارهێنانی چەکی کیمیایی جگەلەوەی قەدەغەکراوە و ســـەرپێچییە لە یاسای جەنگ، دەبێتە هۆی قڕکردنی خەڵکانێکی زۆر. بەڵام ژەهرخواردکردنی کەمینەیەکی ئەتنی بەهـــۆی ژەهراویکردنـــی ئاوی خواردنـــەوەوە لە ناوچەیەکـــدا، دەبێتە کۆکـــوژی و جینۆســـاید، کەچـــی تاوانی جەنـــگ نییە! ئەگـــەر لە کاتی جەنگدا ڕوووینەدابێت.

15- Rome Statute of the International Criminal Court, Published by the International Criminal Court, ISBN No. 926-227-9227-

هیچ کەیسـێک یەکالاّبکاتەوە. چەندیـن لێکۆڵینەوەی تاوانی لە کەیســەکانی ئۆگەنــدە و دارفوڕدا کردووە بەڵام هێشــتا هــەر بەردەوامــە. زۆرێک لە چالاکوانانی کەیســی ئەنفال و پاشــتریش شــنگال پێیانوایە کە دادگای تاوانی نێودەوڵەتی دەتوانێت کارێک بۆ ئەم کەیســانە بەتایبەتی شــنگال بکات. ئەمە ڕیســکێکی زۆر گەورەیە، چونکە دادگاکە لە کارەکانیدا زۆر سســتە و هێشــتا شــارەزاییەکی واهیــی لــە دادگایی کەیسەکانی جینۆساید و تاوانی جەنگدا پەیدانەکردووە!

- **دادگای تاوانــی نێودەوڵەتیــی یۆگۆســلاڤیای پێشــوو – ICTY**؛ دادگایەکــی نێودەوڵەتیــی تایبەتــە بــە ڕووداوەکانی یۆگۆســلاڤیای پێشوو. ســاڵی ١٩٩٣ لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دامەزرا[١٦]. کایەی کاری دیسانەوە شــاری لاهایە و پێشــتریش لە زاگرب و سەراییڤۆ ئۆفیسی هەبــووە. دەیــان کەیســی جینۆســاید و تاوانــی جەنگــی «چارەســەر»کردووە. گرنگتریــن کەیســەکانی تاوانباران: میلۆسۆڤیچ، ڕادکۆ ملادیچ، ڕادۆڤان کارادیچ، گۆران هەجیج و زۆری تــر بــوون. دادگاکــە بــەرەو تەواوبــوون دەچێت. چەنــد خزمەتی بــە قوربانییانی جەنگەکانی یۆگۆســلاڤیای پێشــوو کردووە؟ پرســیارێکە و پێویســتی بــە لێکۆڵینەوە هەیە. ئەم دادگایە ئەگەرچی نێودەوڵەتییە و ســەربە نەتەوە یەکگرتووەکانــە، بــەڵام ناتوانێــت ســەیری هیــچ یەکێک لە کەیســەکانی شــنگال و ئەوانی تر بکات، چونکــە تایبەت بە ڕووداوەکانی یۆگۆسلاڤیای پێشووە.

16- Security Council, Resolution 827 (1993). Adopted by the Security Council at its 3217th meeting. on 25 May 1993

• **دادگای تایبـــەت بە لوبنـــان – STL**؛ دادگایەکی ناوکۆییـــی نێوان دەوڵەتی لوبنـــان و نەتەوەیەکگرتووەکانە. ســـاڵی ٢٠٠٩ دامـــەزراوە. کایـــەی کاری شـــاری لاهایـــە لە هۆڵەنـــدا. دادگاکە لێکۆڵینـــەوە و دادگایی لـــە ئەنجامدەرانی تیرۆرکردنـــی ڕەفیـــق حەریریی ســـەرۆکوەزیرانی لوبنان و دەیـــان لە هاوکاران و پاســـەوانانی دەکات[١٧]. ئەم دادگایەش ئەگەرچی نێودەوڵەتییە و ســـەربە نەتـــەوە یەکگرتووەکانە، بەڵام ناتوانێت ســـەیری هیچ یەکێک لە کەیسەکانی شنگال و ئەوانـــی تر بکات، چونکە تایبەتە بـــە ڕووداوی تیرۆرکردنی سەرۆکوەزیرانی پێشووی لوبنان و هاوکارانی.

• **دادگای تاوانـــی نێودەوڵەتیـــی ڕواندا – ICTR**؛ دادگایەکی نێودەوڵەتیی سەربە نەتەوە یەکگرتووەکانە. ساڵی ١٩٩٤ بۆ دادگاییکردنی کۆمەڵکوژیی ڕواندا دامەزراوە. کایەی کاری شـــاری "ئەڕوشا"ی وڵاتی تەنزانیایە[١٨]. بنکەیەکیشیان لە شـــاری لاهـــای هەیە. ئـــەم دادگایە زۆرێک لـــە کارەکانی «تەواو»کردووە. ئـــەم دادگایەش ئەگەرچی نێودەوڵەتییە و ســـەربە نەتەوە یەکگرتووەکانە، بەڵام ناتوانێت سەیری هیچ یەکێـــک لە کەیســـەکانی شـــنگال و ئەوانی تر بـــکات، چونکە تایبەتە بە ڕووداوەکانی ڕوواندا.

• **دادگای تایبەت لە کەمبۆدیا – ECCC**؛ دادگایەکە کە نەتەوە یەککگرتووەکان پشـــتگیریی دەکات. ســـاڵی ٢٠٠٤ دامەزراوە. ئامانجی دادگاییکردنی تاوانبارانی ڕژێمی پۆلپۆتی

17- Security Council, Resolution 1757 (2007) Adopted by the Security Council at its 5685th meeting, on 30 May 2007
18- Statute of the International Tribunal for Rwanda, Security Council, 1994.

کۆمۆنیســتە کە بە خمێری ســوور ناســرابوو لە کەمبۆدیا. کایــەی کاری شــاری نــۆم پێنــی پایتەختی ئــەو وڵاتەیە[19]. گرنگترین دادگاییی ئــەم دادگایە هیی تاوانبار «دویچ»ە کە سەرۆکی زیندانی بەناوبانگی ئێس-٢١ بوو و ئێستا بووەتە مۆزەخانەی تاوانەکانی پۆلپۆت و دەکرێت سوودێکی زۆری لێ ببینرێت بۆ دروستکردنی مۆزەخانەی کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکان لە شــنگال[20]. دیســان ئــەم دادگایەش ئەگەرچی لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە پشگیریی لێدەکرێت، بەڵام ناتوانێت ســەیری کەیسی کۆمەڵکوژیی شنگال بکات چونکە تایبەتە بە ڕووداوەکانی کەمبۆدیا.

ئەوانــە گرنگترینی ئــەو دادگا نێودەوڵەتییانەن کە دوای هــەردوو دادگای نۆرنبێــرگ و تۆکیــۆ دامــەزراون[21]. ئــەم دادگایانە دەکرێت سوودی زۆریان لێببینرێت و بەشێوەیەک لە شێوەکان خزمەتی دۆزی شنگال بکەن.

19- Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004006/)

٢٠- دەروازەیــەک بــۆ کەمبۆدیا، هــاوڕێ باخــەوان، ڕۆژنامەیمیدیا، ژمارە ٣١٩، ١٧-١٢-٢٠٠٧، لاپەڕە ١٣، کوردستان، هەولێر.

٢١- کورتەباســێکی تێپەڕ دەربــارەی دادگا نێودەوڵەتییەکان، هاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند، ژمارە ٨٩، دیسەمبەری ٢٠١١، لاپەڕە ٥٣.

چۆن شنگال بکرێتە «دوا»یەمین ئەنفالی کورد؟

کورد، کەموزۆر ویستویەتی بەهۆی ئەنفال و کیمیابارانی هەڵەبجەوە دۆزی خۆی بەرەوپێش بەرێت. ئەم هەوڵانە لەم شێوانەی خوارەوەدا خۆیی بینیوەتەوە:

- **هەوڵی تاکەکەسی؛** خۆی لەو کتێب و لێکۆڵینەوانەدا دەبینێتـــەوە کـــە زۆرینـــەی هـــەرە زۆریان لەلایـــەن خودی کوردەوە نووســـراون. ئەم لێکۆڵینەوانە زۆربەیان شێوازی گێڕانـــەوەن و بەزمانـــی کـــوردی نووســـراون. ئەگەرچـــی بوونەتـــە زانیاریگەلێکـــی زۆربـــاش بـــۆ ئەو کارەســـاتانەی کـــە ڕوویانداوە، بـــەڵام نەیانتوانیوە بگەنـــە جیهانی دەرەوە لەبەرئـــەوەی بـــە زمانێک نووســـراون کە خەڵکـــی دەرەوە تێیاننـــاگات. پەڕتووکەکانی «ڕەشـــەبای ژەهر و ئەنفال»ی «عەبدوڵڵا کەریـــم مەحمود»و ئەوانەی «عارف قوربان»ی دەکرێت نموونەیەکی باش بن بۆ ئەم هەوڵە تاکە کەسییانە.[22]

٢٢- ڕەشـــەبای ژەهـــر و ئەنفـــال - بەرگـــی ١ و ٢، عەبدولـــڵا کەریم مەحمود، ٢٠٠٩، باشووری کوردستان

هەروەها ئەمانە چەند نموونەیەکن لە کتێبەکانی عارف قوربانی:

- ئەنفالی هەڵەبجە... زارا
- ئەو سایەق شۆفڵەی بەشێک لە ئەنفالکراوەکانی داپۆشی
- تەیمور تاکە ڕزگاربووی گۆڕی بەکۆمەڵی ژن و مناڵە ئەنفالکراوەکان
- حەپسە؛ شایەتحاڵی کیمیاباران و ئەنفالی هەڵەبجە
- شایەتحاڵەکانی ئەنفال - بەرگی ١
- شایەتحاڵەکانی ئەنفال - بەرگی ٢
- شایەتحاڵەکانی ئەنفال - بەرگی ٣

• **هەوڵی ڕێکخراوەیی؛**

١- ڕێکخـــراوە مەدەنییــەکان: ئــەو ڕێکخراوانــەن کە لە «دەرەوە»ی حیزبــە کوردســـتانییەکان گرنگییانــداوە بــە کارەســاتی ئەنفــال و چ لــە ناوخــۆی کوردســـتان و چ لــە دەرەوە هەوڵی بەجینۆسایدناســاندنی ئەنفــال، کیمیابارانی هەڵەبجە، سەردەشــت و ناوچەکانی تریان داوە. ڕێکخراوی کوردۆســاید-چاک یەک لە چالاکترینی ئــەو ڕێکخراوانەیە. ئەم ڕێکخراوە لە هۆڵەندا ڕۆڵی بەرچاوی لە چاودێریکردنی تاوانبــار «فرانــس ڤــان ئانــرات»دا هەبوو کــە یەکێک بوو لــەو بازرگانانــەی چەکــی کیمیایــی بــۆ ڕژێمــی ســەددام پەیداکردبوو٢٣.

٢- ڕێکخـــراوە حیزبییەکان:ئــەم ڕێکخراوانــە بەگشــتی هەریــەک لــەلای خــۆی کاری لــەم کەیســانەدا کــردووە، زۆرێک لــەو کارانە لە دەرەوەی وڵات بــوون. ئەم هەوڵانە

- عوزێر
- فەرەج
- گەلاوێژ؛ شایەتحاڵی کیمیاباران و ئەنفالی هەڵەبجە
- گەڕانەوە بۆ کەرکوک
- لە ئوم ڕێعانەوە بۆ تۆپزاوا - ئەو سایەق شۆفلەی بەشێک لە ئەنفالەکانی داپۆشی
- لە تۆپخانەوە بۆ عەرعەر
- لەبارەی گۆڕی بەکۆمەڵی منداڵە ئەنفالکراوەکانەوە

23- “Anfal” The Iraqi State’s Genocide Against the Kurds, The Center of Halabja against Anfalization and genocide of the Kurds (CHAK), 2007

شــایانی باســە ئەم ڕێکخراوە هەوڵی زۆریدا بــۆ ئەوەی ڕۆژی ١٤ی ئاپریل بکرێتە ڕۆژی ئەنفال لە کوردستاندا و ئێستا هەموو ساڵێک لەو ڕۆژەدا یادی ئەنفال دەکرێتەوە.

لەبەرئەوەی پسپۆڕانە نەبوون و زۆرتر لە ڕوانگەی حیزب و بەرژەوەندیی حیزبییانەوە لەم کەیسانەدا کارکراون، هەر بۆیە هەندێکجار ئەم هەوڵانە زیانی زۆرتر بووە لە سوود! زۆرینەی ئامارە ناڕاستەکانی ئەنفال لەلایەن ئەم لایەنانەوە داتاشراون بەبێ ئەوەی هیچ پاڵپشت و سەرچاوەیەکی زانستییان بۆی هەبێت.

- **هەوڵەکانی حکومەتی هەرێم**؛ ساڵانێکە حکومەتی هەرێم لەڕێی وەزارەتی ئەنفال و شەهیدانەوە هەوڵی بەرەوپێشبردنی ئەو کەیسانەی داوە. هەوڵەکان زۆرتر ناوخۆیی بوون و بەپێی توانای داراییی ئەو وەزارەتە شانبەشانی مانگانەی بنەماڵەی شەهیدان مانگانەش بۆ بەجێماوانی ئەنفالکراوان بڕیوەتەوە. ئەمە ئەگەرچی وەک پێویست نەبووە بەڵام کەمێک بۆ ئەو بەجێماوانە یارمەتیدەربووە. بەڵام ئەم وەزارەتە نەیتوانیوە کەیسەکانی ئەنفال و هەڵەبجە وەک جینۆساید بە جیهانی دەرەوە بناسێنێت و بەهۆیەوە دۆزی کوردیش بەرەوپێشەوە بڕوات. شانبەشانی ئەم وەزارەتە، لیژنەیەکی تایبەتیش بۆ کارکردن لەم کەیسەدا سەربە ئەنجومەنی وەزیرانی حکومەتی هەرێم دامەزراوە، بەڵام تاکوو ئێستا نەگەییشتووە بەهیچ ئاکامێک.

کەیسی شنگاڵ، کەیسێکی نوێیە. ئەم کارەساتە هێشتا لە هۆشی مرۆڤایەتیدا ماوە و ڕووداوەکانی ڕۆژانە لەگەڵماندا دەژین. پێویستە وەک کەیسەکانی ئەنفال، کوردە بارزانییەکان، هەڵەبجە، سەردەشت و ئەوانی تر فەرامۆش نەکرێت و بەتایبەتی کە تاکوو ئێستا هەزاران مرۆڤی کوردی ئێزدی لەلایەن داعش وەک کۆیلە مامەڵەی کڕین

و فرۆشـــتنیان پێدەکرێـت. هەر بۆیە دەبێـت زۆر جددیتر و پڕۆفیشناڵانەتر کاری بۆ بکرێت.

کارەکان دەکرێـت لە دوو تـەوەری گرنگدا چڕبکرێنەوە: ئەوانیـش هەوڵەکانـی ناوخـۆ و دەرەوەی کوردسـتانن. هەوڵەکانی ناوخۆ دەبنە تێهاتێکی[24] گرنگ بۆ دەرهاتەکانی[25] هەوڵە دەرەکییەکان.

گەورەتریـن هەڵـەی ڕابـردوو کـە نەکـرا چ ئەنفـال، کۆمەڵکوژیـی کوردە بارزانییەکان، هەڵەبجە و سەردەشـت بەفەرمـی لە نێو ڕای گشـتیی جیهانیدا بکرێنە جینۆسـاید، نایەکانگیریـی هەوڵـە نێوخۆییەکان و دەرەکییـەکان بوون و بەهۆیـەوە تاکوو ئێسـتا ئەو تاوانـە کۆمەڵکوژییانە وەک پێویسـت بەجینۆساید نەناسراون و هۆیەکی گرنگیش بوون بۆ دوبارەبوونەوەی کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکان.

24- Input.
25- Output.

هەوڵە نێوخۆییەکان

دەوڵەتی ئیسلامی پاش داگیرکردنی شنگال و ناوچەکانی دەوروبەری، وێرانەیەکی گەورەی جێهێشت. هەموو ئەو وێرانکارییە گیانی، دەروونی و ماڵییانە دەبنە تێهاتێکی گرنگ بۆئەوەی بەشێوەیەکی ڕاست مامەڵە لەگەڵ کەیسەکەدا بکرێت و بشبێتە خزمەتێک بۆ شنگال و کوردە ئێزدییەکان لە پلەی یەکەمدا و خزمەتێکی گرنگیش بێت بەدۆزی کورد لە پلەی دووەمدا. دروستکردن و ئامادەکردنی ئەم تێهاتانە چالەنجێکی گرنگە و بەبێ ئەوان دەرهاتە دەرەکییەکان پێکنایەن و هیچ سەرئەنجامێکی ئەوتۆمان دەستناکەوێت.

دەکرێت تێهاتە گرنگەکان لەمانەدا کورت و چڕبکرێنەوە:

- دامەزراندنی وەزارەتێکی تایبەت یان هەر دامەزراوەیەکی دەوڵەتیی خاوەن کەسانی تەکنۆکرات و شارەزا لە بوارەکەدا بۆ کۆکردنەوەی تێهاتەکان. ئەم وەزارەتە دەبێت خاوەن بودجەیەکی تایبەتیی خۆی بێت و بەشێوەیەکی سیستەماتیک لە پلانی چوارساڵەی دەوڵەتدا بودجەی پێویستی بۆ تەرخانبکرێت. هەڵبەت لە حکومەتی هەرێمی کوردستاندا، وەزارەتی شەهیدان و ئەنفالکراوان هەیە. ئەم وەزارەتە بەپێی هەموو پێوەرەکان نەیتوانیوە کە کەیسە گرنگەکان لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا بە جیۆنۆساید بناسێنێت. شنگال و کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکانیش

لەبەرئــەوەی ڕووداوێکی نوێ و گرنگنهەر بۆیە پێویســتیی بــە دامەزراوەیەکــی تایبەت هەیــە کە ڕاســتەوخۆ لەلایەن ئەنجومەنی وەزیران و خودی سەرۆکوەزیران بەڕێوەببرێت.

- کۆکردنــەوەی تــەواوی بەڵگەنامەکانی کارەساتی شــنگال و دەوروبــەری لــە هاردکۆپی-کاغەز، وێنــە، فیلم، دەنــگ و ئنتەرســێپتی[٢٦] چەکدارانــی دەوڵەتــی ئیســلامی و ئامادەکردنیــان لــە ناوەندێکــی ئەرشــیڤیی تایبــەت بــە دامەزراوەکــەوە و وەرگێڕانیــان بــۆ زمانەکانــی کــوردی، ئینگلیــزی و فەڕەنســی. ئــەم دوو زمانــەی دوایــی گەلێک گرنگن کە ئــەو دۆکومێنتانەمان پێیــان هەبن چونکە زمانی زۆرینەی دادگا و دامــەزراوە قانونی و دادییەکانی جیهانن. دۆکومێنتــەکان دەبێت بەشــێوەیەکی هاوچــەرخ ڕێکبخرێن و ببەســترێنەوە بــە ماشــێنێکی گەڕانــی دیجیتاڵییەوە. هەر دۆکومێنتێــک پێنــاس، ســەرباس و کورتە پێناســەیەک یان چەند کلیلە وشــە و مێتا-داتای پێویســتیان ببێت بۆ ئاسان دۆزینەوەیان. هەروەها زۆر گرنگە پرۆســەی ئۆ.ســی.ئاڕ[٢٧] لەسەر ئەو دۆکومێنتە سکانکراوانە ئەنجامبدرێن تاوەکوو لە وێنەوە بکرێنە تێکست بۆ ئاسان دۆزینەوەی زانیارییەکان و ئەنجامدانی گەڕانی فوڵ-تێکست[٢٨] تێیاندا.

٢٦- Intercept– ئەو گفتوگۆ ڕادیۆ – ئامێری بێتەلانەیە کە لە جەنگدا بەکاردێــن. ئنتەرســێپتەکانی چەکدارانی داعش ئەگــەر تۆمارکرابێتن! دەبنە کەرەســتەکی گرنگی کارەساتەکە و تێهاتێکی گرنگن بۆ کەیسی شنگال.

٢٧- OCR – Optical Character Recognition– تەکنیکێکــی ئــای تییــە، دۆکومێنتــی ســکانکراو وەردەگێڕێتەســەر تێکســت بــۆ ئاسانکردنی گەڕانی فوڵ-تێکست.

28- Full Text Search

- دامەزراندنـــی مۆزەخانەی شـــنگال، ئەم مۆزەخانەیە تایبەت بێت بــە کۆمەڵکوژیی ئێزدییــەکان لەلایەن دەوڵەتی ئیســـلامییەوە. مۆزەخانەکــە پێویســـتە ببێتە پیشـــانگایەکی گرنگـــی کۆمەڵکوژییەکە و زۆرینەی ئەو کەرەســـتانەی تێدا پێشانبدرێت کە نمایشی کۆمەڵکوژییەکە دەکەن. هەروەها لە دامەزراندنیدا ســـوود لە هەوڵەکانی مۆزەخانەی ئێس-٢١ی کۆمەڵکوژیـــی کەمبۆدییەکان، ئەمنەســـوورەکەی ســـلێمانی، مۆزەخانەکانی کۆمەڵکوژیی جووەکان و ئەرمەن وەربگیرێت. زۆر گرنگــە کــە کەســـایەتییەکی گرنگـــی کۆمەڵکوژییەکەی شـــنگال ببێتــە کەســـی یەکەمـــی ئــەم مۆزەخانەیــە، ئەگەر نەشبێتە وەزیر یان بەرپرسیاری دامەزراوەکە! لەوانە گرنگە بیــر لــە فیگەرێکی وەک خاتوو "نادیە مـــوراد" بکرێتەوە کە لەم لایەنەوە بووەتە کەســـایەتییەکی کـــوردی نێودەوڵەتیی گرنـــگ و بەناوبانگ بەهۆی ئەوەی کە یەکەم؛ خۆی ئێزدییە و لە کارەســـاتەکەدا بەدیلگیـــراوە، دووەم؛ دەیانجار لەلایەن پیاوانی دەوڵەتی ئیســـلامییەوە دەســـتدرێژیی کراوەتەسەر. ئەم خاتوونە لە هەموو کەس باشتر دەزانێت خەمەکانی ئەو کچانە چین و دەتوانێت خزمەتێکی باشیان بکات.
- وەزارەتە نوێیەکە یان دامەزراوەکە کۆمەڵێک ئاماری دروســـت کۆ و بڵاودەکاتــەوە. ئەم ئامارانــە تایبەت دەبێت بە ژمـــارەی دانیشـــتووانی کـــوردە ئێزدییەکانـــی ناوچەکە؛ پێش کارەســـاتەکە، پاش کارەســـاتەکە، ژمارەی کوژراوان، ژمـــارەی برینـــداران، نەخۆشـــکەوتووانی دەروونی بەهۆی کارەساتەکەوە، ژمارەی ڕفێندراوان، ڕەگەز، تەمەن، ژمارەی کۆچبەرە ناوخۆییـــەکان، ژمارەی کۆچبـــەرە دەرەکییەکان،

بــاری ئابووریــی ئــەو ناوچانە پێــش کارەســاتەکە، دوای کارەســاتەکە و خانــووی ڕووخــاو و زۆر ئامــاری تــری پێویست کە بەهەموویان تێهاتگەلێکی گرنگ پێکدێنن. لەمەدا دەبێــت ئەزموونــی ئەنفال و هەڵەبجە لەبەرچــاو بگیرێت و ئامارەکان دووربن لە سۆزەوە و ڕاستودروست بن! ئەگەر نا، ئەوا کەیسەکە ڕاستەڕێی خۆی لەدەستدەدات.

- دامەزراوە تایبەتەکە، جگەلەوەی لە شنگال بنکەیەکی گرنگی دەبێت، لە شارە گەورەکانی باشووری کوردستانیش بنکــەی پێویســت بۆ ڕێکخســتنی کاروباری ئــاوارە کوردە ئێزدییەکان دەکاتەوە. کەســانی پســپۆڕ ئــەو دۆکومێنت و کەرەســتانەی لەلای ئاوارەکانــە کۆدەکەنەوە کە پەیوەندیی ڕاســتەوخۆ و کاریگەریــان بــە کارەســاتەکەوە هەیە. بەو شــێوەیە دەتوانرێت تۆڕێکی زانیاری کۆکردنەوە لە هەموو لایەک کۆبکرێتەوە لە ناوەندی سەرەکیدا بپارێزرێت.
- ئــەم دامــەزراوە دەبێــت، کــوردە ئێزدییــەکان لــە هاووڵاتیــی پلــە "دو"ەوە بکاتــەوە هاووڵاتییەکی ئاســایی. ئاشــکرایە کە زۆرینەی کوردە ئێزیدییەکان هەردەم کاریان خزمەتکــردن بووە لــە هۆتێل، ڕێســتوڕانت، مەیخانەکان و کاری کرێــکاری و جوتیارییان کردووە لە شــارەکانی تری کوردســتاندا. ئەمــە دەبێت بگۆڕدرێت و ببنــەوە هاووڵاتییە ئاســاییەکە و باشتر وێناکردنی کەســایەتیی کوردی ئێزدی لەلایــەن هاوزمانــە کــوردە موســڵمانەکانەوە[٢٩]. ئەمە زۆر

٢٩- لە هەندێک ناوچەی کوردستان گەر کوردێکی ئێزیدی بۆ نموونە گاوان بێت، خەڵکی شــیری مانگاکان ناکڕن و بە «حەرام»ی دەزانن! ئەمــە وێنایەکــی زۆر ناشــرینە کە دراوە بــە کــوردە ئێزیدییەکان و دەبێت کاری گرنگ لەســەر باشــترکردنی بــاری کۆمەڵایەتییان لەناو

گرنگــه تاکــوو چیدی کوردە ئێزدییــەکان وڵات جێنەهێڵن و بە کوردستان ئاشــتبکرێنەوە[٣٠]. لەوانەیە هەبن ئەم خاڵەیان بەلاوە «ســەیر» یان گرنــگ نەبێت! بەڵام ئەمە ڕاســتینەی بارودۆخ و ئاســتی کۆمەڵایەتیی کوردە ئێزدییەکانە لەلایەن کوردە نائێزدییەکانی هاوزمانیانەوە!

- دەیان ســاڵە کوردە ئێزدییەکان بەدوای هەلی کاردا لــە باشــووری کوردســتان بڵاوبوونەتەوە. ئەمانــە جگە لە ناوچەکانــی خۆیــان بەتایبەتــی شــێخان و شــنگال لە هیچ شــوێنێکی تری باشووری کوردســتاندا هیچ پەرستگایەکی تایبەت بەخۆیان نییە! شــارێکی وەک سلێمانی دەیان هەزار کــوردی ئێزدیی تێدایە و تاکــە ژوورێکیش تایبەتنەکراوە تا سروتەکانی خۆیانی تێدا ئەنجام بدەن. ئەم دامەزراوە دەبێت کــوردی ئێزدی و ئایینی کوردی ئێــزدی بکاتە دیاردەیەکی بەرچاوی هەموو کوردســتان و لە شــارە گەورەکانی وەک هەولێر، ســلێمانی، دهۆک، کەرکوک و ئەوانی تر پەرستگای تایبــەت بە کــوردە ئێزدییەکان بکاتەوە. ئەمــە کارێکی زۆر گرنگــە و هەســتێکی واهیــی دەداتە کــوردە ئێزدییەکان کە تەنها شــنگال و شــێخان زێدی ئەو نین بەڵکوو ســلێمانی و دهۆکیــش بۆ ئەوان هەمان نیشــتمانن کــە دەتوانێت مەلەک تاوســی تێدا دابنرێت و ئاگــرە پیرۆزەکانیانی تێدا بکەنەوە.

کوردستاندا بکرێت.

٣٠- پێویســتە موجامەلەی هەرزانبەهای کــوردە ئێزیدییەکان لەلایەن هاوزمانــە کــوردە نائێزیدییــەکان کۆتایی پێبێت، بــەوەی کە کوردی ڕەســەنن و ئاییەنەکەشــیان ئایینــی ڕەســەنی کوردییــە! بــەڵام هیچ هەڵســوکەوتێکی کوردە نائێزیدییەکان بەو شــێوەیە نییە و بەگشــتی بەشێوەیەکی ئاسایی مامەڵەیان لەگەڵ ناکرێت!

پێویستە بەڕێککەوتن لەگەڵ لالش و میری کوردی ئێزدییان بۆ هەریەک لەو پەرستگایانە پیر، قەوال و موریدی کوردی ئێزدی دابنرێن. لەڕاستیدا ئەمە دەبووایە ساڵانێک لەمەوبەر لەلایەن وەزارەتی ئەوقافەوە بیری لێبکرایەتەوە و ئەو پەرستگایانە دابمەزرابانایە. چۆن دەبێت لە شارێکی وەک سلێمانی ناوەند و پەرستاگای زەردەشتییان هەبێت کە دینێکی تازادەیەک لەناوچووی کورد بووە و کەچی ئەو هەموو کوردە ئێزدییە لەو شارەدا خاوەنی پەرستگایەکی تایبەت بەخۆیان نەبن؟!کردنەوەی ئەو پەرستگایانە لە قوڵاییی باشووری کوردستاندا کوردە ئێزدییەکان لەو پەڕگیرییە دێنێتەدەرەوە کە دانیشتوانێکی تەریکی فەرامۆشکراوی باشووری ڕۆژاوای باشووری کوردستان بن! ئەوکات زۆرتر وابەستەدەبن بەو شار و ناوچانەی ترەوە کە تێیاندا نیشتەجێن. **تەنانەت دەبێت بیرلەوەش بکرێتەوە کە لە وڵاتێکی وەک ئەڵمانیا کە ژمارەیەکی زۆری کوردی ئێزدیی تێدایە پەرستگایەکی تایبەت بکرێتەوە.** لەمەوە دەکرێت سوود لە شارەزاییی عەرەب و هیندۆسەکان وەربگیرێت کە چۆن لە زۆر شوێنی ئەوروپا و کیشوەرانی تر، مزگەوتێک یان تێمپڵێکی هندۆسەکانیان دروستکردووە و پەیڕەوکارانی ئەو ئایینانە بۆ پیادەکردنی سرووتە ئایینیی و چالاکییە کۆمەڵایەتی و «خێرخوازی»یەکانیان بەکاریاندێنن.

- پاش ڕزگارکردنی شنگال هەندێک گۆڕی بەکۆمەڵ دۆزرانەوە. ئەم گۆڕانە یەکێکن لە گرنگترین کەرەستەکانی کۆمەڵکوژیی شنگال. دەبێت کەسانی پسپۆڕ لێکۆڵینەوە لەم گۆڕانەدا بکەن. هەندێک لە بەجێماوە نەناسراوەکانی

ئـەم گۆڕانە لـە سـاردکەرەوەدا هەڵبگیرێـن وەک بەڵگەی تاوانـەکان بپارێزرێـن. زۆر گرنگـە کەرەسـتەی تاوانەکان هەڵبگیرێـن، لەوانـە فیشـەک و قەوانەفیشـەک. ئامارێکـی دروستی ئەو گۆڕە بەکۆمەڵانە بکرێن؛ چەندن، چەند کەسی تێدا کۆمەڵکوژکـراوە، ناویان، ڕەگەزیـان، تەمەنیان و زۆر داتـای تریـان لەسـەر کۆبکرێنـەوە. زۆر گرنگـە هەندێک لەو کەرەسـتە بەجێماوانـەی ناو ئەو گـۆڕە بەکۆمەڵانە لە مۆزەخانـە تایبەتییەکە نیشـانبدرێن و بە زمانە جیاوازەکان لەسەریان بنووسرێن.

- تاوانبـاران و بەشـدارانی کارەسـاتی شـنگال دەستنیشانبکرێن، بەپێی ناو و ڕەگەزنامەیان پۆلێنبکرێن. ئەو عەرەبە هاوردانەی ناوچەی شـنگال و زوممار کە یارمەتیی دەوڵەتیـی ئیسـلامییاندا و لـەو تاوانـەدا بەشـدارییانکرد دەستنیشانبکرێن.
- ئـەو دیلانـەی لـە دەسـتی دەوڵەتـی ئیسـلامی ڕزگارکراون، بارێکی دەروونیی خراپیان هەیە. ئەمانە بەبێ هیچ چارەسەرێک یان تراپییەکی[31] دەروونی خراونەتە کامپی پەناهاندەکان و تێکەڵی کۆمەڵگا کراونەتەوە! زۆر پێویسـتە کلینیکـی دەروونی بـۆ ئەم دیلە ڕزگارکراوانـە بکرێتەوە و لەباری دەروونییان بکۆڵرێتەوە و مامەڵەی تایبەتیان لەگەڵدا بکرێت و هەوڵی دوبارە «ئاسـوودە»بیان بدرێتەوە. لەمەدا جوولەکـەکان زۆر سـەرکەوتووانە تراپیـی دەروونییان بۆ زۆر لـە قوربانییـان ئەنجامـدا و یارمەتیدەرێکی باش بوو بۆیان تاوەکوو ئاسـوودەببن و بەئاسایی تێکەڵی کۆمەڵگەی

31- Therapy

جـوو ببنــەوە. زۆر بــاش دەبێــت شــارەزایی و ئەزموونی جوولەکەکان لەم سێکتەرەدا لەبەرچاو بگیرێت.

- زۆر گرنگــە زنجیرەیەک فیلمی ســینەمایی و فیلمی بەڵگەنامەیی لەســەر کۆمەڵکوژیی ئێزدییەکان بە زمانەکانی کوردی، ئینگلیزی، فەڕەنســی و هیی تر بکرێت و بەردەوام لە بنکە تایبەتەکان و مۆزەخانەی شــنگال پیشــانبدرێن. ئەو فیلمانە دەبێت بەشــێوەیەکی وا پڕۆفێشــناڵ دروســتبکرێن کە تەلەڤزیۆنە جیهانییەکان پیشــانی بدەن و بەهۆیەوە ڕای گشــتیی جیهانی بــە کۆمەڵکوژییەکە ئاشــنابکرێت. دیســان لەمەشدا زۆر گرنگە کە شارەزایی و ئەزموونی جوولەکەکان لەبەرچــاو بگیرێت کە هــەزاران فیلمی ســینەمایی و فیلمی بەڵگەنامەییان لەســەر هۆلۆکۆســت دروستکردووە و ڕۆڵی گرنگــی لــە پێشخســتنی دۆزەکەیــان هەبووە. بــۆ نموونە تەنها لەســەر «ئانــا فرانک» دەیان و زۆرتــر فیلم و فیلمی بەڵگەنامەیــی هەیە. بەدڵنیاییــەوە هەر کچە کوردێکی ئێزدی ئانــا فرانکێکی ســەدەیەکی دواترە و ئەویــش مافی ئەوەی هەیــە جیهــان بیناســێت و بزانێت دەوڵەتی ئیســلامی چیی بەسەرهێناوە.
- وەک تێهاتێکــی ناوخۆیــی گرنــگ، زۆر پێویســتە پەڕلەمانــی کوردســتان بەفەرمــی دان بــە جینۆســایدی هۆلۆکۆســت، قەتلوعامی ئەرمەنییەکان، جینۆسایدی گەلانی یۆگۆســلاڤیای پێشــوو، ڕواندا، دارفوور، جینۆسایدی ڕژێمی خمێری ســوور بــۆ کەمبۆدییەکان و زۆری تــر بنێت. ئەمە گرنگییەکەی لەوەدایە کە ئەو وڵاتانە وەک مامەڵەی بەرانبەر زووتر دان بە جینۆسایدی کوردە ئێزدییەکاندا دەنێن.

- ژیانــی کۆمەڵایەتی و ئایینیی کــوردە ئێزدییەکان و کۆمەڵکوژییەکانی شــنگال و دەوروبــەری بکرێنە بەرنامەی خوێندن و لە تەواوی خوێندنگاکانی کوردستاندا بخوێنرێن.
- هــەر زانکۆیەک کە کۆلیــژی زانســتە مرۆڤییەکانی تێدابێت، ساڵانە لە تیزێکی ماستەر یان دکتۆرا لەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی و ئایینیی و کۆمەڵکوژی کوردە ئێزدییەکان یان هەر ماددەیەکی تری پەیوەندیــدار بە کوردە ئێزدییەکانەوە ئامادەبکات.
- زاراوەی «ئێــزدی» بەتەنهــا لە هیچ نووســراوێکی فەرمیدا بەکارنەهێنرێت. پێویســتە نووسراوە حکومییەکان، لێکۆڵینــەوەکان و میدیــاکان کاتێک باســی کــوردی ئێزدی دەکــەن هەمیشــە دەســتەواژەی «کــوردە ئێزدیــەکان»، «کوردی ئێزدی» یان «ئاییـنی کوردی ئێزدی» بەکاربهێنن. ئەمە کوردە ئێزدییەکان زۆرتر ئاسوودەدەکات کە بەشێکی دانەبڕاوی کۆمەڵگەی کوردی و خاکی کوردستانن.

هەوڵە دەرەکییەکان

پاش ئامادەکردنی تێهاتەکان، دەکرێت دەست بە پیادەکردنی دەرهاتەکانی پرۆسەکە بکرێت. ئەم دوو لایەنە دوو پرۆسەی پێکداهەڵپڕژاون و هیچیان بەبێ ئەوی تریان ئەنجامێکی کارا بەدەستەوە نادەن! دەشێت هەندێک لە دەرهاتەکان هاوتەریب لەگەڵ تێهاتەکاندا ئامادەبکرێن.

دەکرێت دەرهاتە گرنگەکان لەمانەدا کورت و چڕبکرێنەوە:

- لایەنە ناوخۆییەکان بەو دامەزراوەیشی کە بۆ کەیسی شنگال دێتەکایەوە، نەبنە ڕووکاری دەرهاتەکان. پێشتر بۆماندەرکەوت ئەو کەس و ڕێکخراو و لایەنانەی لە کەیسەکانی ئەنفال، هەڵەبجە و ئەوانی تردا بە خۆبەخش یان بەفەرمی کاریاندەکرد لەبەرئەوەی لە بابەتەکەدا پرۆفیشناڵ نەبوون، نەیانتوانی هیچ سەرئەنجامێکی ئەوتۆ بەدەستەوەبدەن. لەجیاتی ئەمە دامەزراوەکە چەند بریکارێکی یاسایی نێودەوڵەتی کە لە ڕێکخراوێک یان نووسینگەیەکی قانونیی نێودەوڵەتیدا خۆیاندەنوێنن بۆ ئەم مەبەستە ڕابسپێردرێت. ئەم ڕێکخراو-نووسینگە یاساییە نێودەوڵەتییە کە خاوەن ئیمیجێکی باشە لە ناوەندە یاساییە نێودەوڵەتییەکاندا بەرانبەر پاداشتێکی دیاریکراو لەلایەن دامەزراوە حکومییەکەوە ساڵانە کار لە کەیسەکەدا دەکات. کاری دامەزراوە ناوخۆییەکە تەنها پێشکەشکردنی تێهاتەکان و دابینکردنی بودجە و هەماهەنگی و چاودێریکردنی

کارەکانە[٣٢].

- کردنـــەوەی بنکەیەک بۆ ناســاندن و جێبەجێکردنی کاروباری کارەســاتی شنگال و ئاوارە کوردە ئێزدییەکان لە ئەوروپا. ئەم بنکەیە ســەربە هەمــان دامەزراوە حکومییەکە دەبێت و کاریشــی پێشکەشــکردنی تێهاتەکان و دابینکردنی بودجە و چاودێریکردنی کاروبارەکانی نووســینگە یاساییە نێودەوڵەتییەکــە دەبێــت. شــارێکی وەک لاهای لــە هۆڵەندا بووەتــە ناوەندێکــی نێودەوڵەتی بۆ دادگاکان و بە شــاری دادپەروەریش ناوی دەرکردووە. گرنگە ئەم بنکەیە لە شارێکی واهییــدا بکرێتەوە و ببێتە پردێــک لەنێوان حکومەتی هەرێم و نووســینگە نێودەوڵەتییەکە بۆ ڕێکخســتن و هەماهەنگیی تــەواوی کارەکان. هەمان بنکە دەتوانێت وەکبالۆێزخانەیەک بۆ کارەســاتەکانی شــنگال، ئەنفــال، کــوردە بارزانییەکان، هەڵەبجە و کۆکوژییەکانی تریش بەکاربهێنرێت. بەشێوەیەک هــەر کەســێکی بێگانــە بیر لە جینۆســایدی کــورد بکاتەوە یەکسەر ئەم ناوەندەی بکەوێتە بیر و وەک ژێدەرێکی فەرمی بۆ لێکۆڵینەوە بەکاریبهێنێت.
- هەموو ئەو کەرەســتانەی کۆکراونەتەوە و بەشێکی گرنگی تێهاتەکانن، بەشــێوەیەکی هاوچەرخ بڵاوبکرێنەوە و لــە بنکە و پەرســتگاکانی کوردە ئێزدییەکانــدا بەزمانەکانی کوردی، ئینگلیزی و فەڕەنسی پیشانبدرێن و بڵاوبکرێنەوە.
- بەســتنی کۆنگرەیەکــی ســالانە لــە دەرەوەی وڵات کە شــێوازێکی نێودەوڵەتیی ببێت لەسەر کارەساتی شنگال

٣٢- پرسی جینۆساید و بەنێودەوڵەتیکردنی، هاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند، ژمارە ١٠٣، مانگی ئاپریلی ٢٠١٣، لاپەڕە ٥٣.

و تاووتوێکردنـــی بژاردەکانـــی بەجینۆســـاید ناســـاندنی. هەروەهـــا لەم کۆنگرەیەدا کارە تەواوکراوەکانی نووســـینگە نێودەوڵەتییەکـــە بخرێتـــە بـــەر باســـوخواس و تێهـــات و دەرهاتەکانی تەواوی پرۆسەکە تانوپۆبکرێت. لە کۆنگرەکەدا هەرجارە و چەند پانێڵێکی گرنگ بخرێتە بەر باس و دیبەیت کە چارەســـەری لایەنـــە کۆمەڵایەتی، دەروونـــی، گوزەرانی و هتـــد بەجێماوانـــی کارەســـاتەکە بـــکات. لـــەم کۆنگرەیەدا شنگال و کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکان شاباسەکان بن و هەرجارە و لەسەر ئەنفال، کۆمەڵکوژیی کوردە بارزانییەکان، کیمیابارانـــی هەڵەبجـــە و ئەوانی تریـــش لێکۆڵینەوە و پانێڵ بگیرێت.

ئەگـــەر هـــەردوو تێهـــات و دەرهاتـــەکان بەشـــێوەیەکی ڕێکوپێـــک ئەنجامبدرێـــن، بەدڵنیاییەوە ڕای گشـــتیی جیهانی زۆرتر بەلای کەیسی شنگالدا ڕادەکێشرێت.

هەڵبەت دامەزراندنـــی دادگایەکی نێودەوڵەتیی تایبەت بە کۆمەڵکوژیی ئێزدییەکان کارێکی گران یان لەوانەیە ئەستەم بێت لەبەر کۆمەڵێک هۆی سیاسی، تەکنیکی و ئابووری:

- ئـــەو ناوچانـــەی کە کـــوردی ئێزدینشـــین بـــوون و کۆمەڵکوژییەکـــەی تێداکـــراوە بەفەڕمـــی دەکەونە دەرەوەی ســـنووری حکومەتـــی هەرێمـــی کوردســـتانەوە. حکومەتی هەرێمیش لە ڕووی یاســـاییەوە بەشێکی ئێراقە، داواکردن و دامەزراندنی دادگایەکی لەو جۆرە لە دەســـەڵاتی حکومەتی هەرێمـــدا نییە، بەڵکوو لەڕووی یاســـاییەوە مافێکی ئێراقییە. دیـــارە ئێراقیـــش داواکارییەکـــی لەوجـــۆرە لـــە کۆمەڵگـــەی نێودەوڵەتـــی نـــاکات. ئەگـــەر بیشـــیکات ئـــەوا بەدڵنیاییەوە

نــە کۆمەڵگــەی نێودەوڵەتی و نە نەتــەوە یەکگرتووەکانیش داواکــەی بەجــددی وەرناگــرن! چونکــە پێگــەی ئێــڕاق لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیدا وڵاتێکی زۆرگەندەڵ، لاواز و خراپە. پێشتریش دادگای باڵای تاوانەکان هەوڵی بچووککردنەوەی کەیســەکانی ئەنفــال، کۆمەڵکوژیی کــوردە بارزانییەکان و هەڵەبجــەی دا. بــەوەی ســەرەکیترین تاوانبار کە ســەددام حسێن بوو لەسەر کەیسێکی بچووکی وەک دوجەیل سزادرا! نەک لەسەر کەیسە گەورەکانی کورد.

- پــاش دادگاییەکانــی نورنبێــرگ و تۆکیــۆ، دادگا نێودەوڵەتییەکانــی تــر باندۆرێکــی ئەوتۆیــان لەســەر چارەســەرکردنی کەیســەکان و گەڕاندنــەوەی مافــی قوربانییەکان نەبووە! هەر بۆیە گومانێکی زۆر بەرانبەر ئەو دادگا نێودەوڵەتییانە هەیە. زۆرینەی هۆکارەکانی دامەزراندنی ئەو دادگایانە سیاســی بوون نەک چارەســەرکردنی تاوانی جینۆســاید. دادگای نێودەوڵەتــی نوێنــەری دادپەروەریــی نێودەوڵەتییــە، دادپەروەریش تەنها دادگاییکردنی تاوانباران نییــە! بەڵکــوو ئاســوودەکردن و خۆشــگوزەرانکردنی قوربانییانی دەستی ئەو تاوانبارانەیە.
- دامەزراندنــی دادگایەکــی نێودەوڵەتــی بودجەیەکی زەبەلاحی دەوێت، لەم قەیرانە ئابوورییە جیهانییەدا ئاســان نییــە کۆمەڵگــەی نێودەوڵەتــی ئامادەبێــت بــۆ کردنــەوەی دادگایەکــی نێودەوڵەتی بۆ کارەســاتی شــنگال. بۆ نموونە دادگایەکی نێودەوڵەتیی وەک ئەوەی یۆگۆســلاڤیای پێشوو ســاڵانە پێویســتیی بــە ٢٠٠ ملیــۆن دۆلارە بــۆ ڕاپەڕاندنی

کارەکانــی[33]. ئەگــەر دادگایــەک بــۆ کۆمەڵکوژیــی شــنگال بێتەکایــەوە، بەدڵنیاییــەوە ١٠ ســاڵ زۆرتــری دەوێــت بۆ تەواوکردنــی کارەکانــی. چونکــە دادگا نێودەوڵەتییەکان بە خاووخلیچکــی ناوبانگیــان دەرکردووە. واتــە نزیکەی یەک ملیــار دۆلار زۆرتــر تێچــووی ئــەو چەند ســاڵەی دەبێت. هەڵبەت لەم قەیرانەدا نە ئێراق و نە هەرێمی کوردســتانیش دەتوانن ئەو تێچووە زۆرە لە ئەستۆ بگرن.

- لە دادگادا دەبێت تاوانبار و تاوانلێکراو هەبێت. ئەمانە دووان لە پایە گرنگەکانی دادگایین. لە کارەســاتی کۆکوژیی ئێزدییەکانــدا تاوانبار دەوڵەتی ئیســلامییە و تاوانبارانی نە دیــارن، نە بەردەســتن. لەبەرئــەوە ئەو دادگایــە لە ڕووی تەکنیکی یاساییەوە کارێکی ئاسان نابێت.

مــەرج نییــە تەنهــا بەهــۆی دادگایەکــی نێودەوڵەتییەوە کارەساتی کۆمەڵکوژیی کوردە ئێزدییەکان چارەسەر بکرێت و خزمەتێــک بە قوربانییانــی کۆمەڵکوژییەکە و بەجێماوانی بکرێــت. دەکرێــت نووســینگە یاســاییە نێودەوڵەتییــەکان ڕێچارەیەکی تر بۆ ئەم کەیســە بدۆزنەوە. دەتوانرێت لەڕێی ئەو نووسینگانەوە لە زۆرینەی پەڕلەمانی وڵاتان بەتایبەتی خۆراواییــەکان کۆمەڵکوژیــی ئێزدییــەکان بــە جینۆســاید بناســێنرێت و ئــەم دانپیادانانــە خــۆی لــە خۆیــدا دەبێتــە گڵۆباڵکردنی کارەســاتی کوردە ئێزدییــەکان و خزمەتکردن بە دۆزی شنگال و کوردستانیش بەگشتی. هەروەها هەمان نووســینگە دەتوانێــت کار بــۆ ئەوەبکات کــە کۆمەڵکوژیی

٣٣- لــە دادگای میلۆســۆڤیچەوە بــۆ دادگاییکردنی ســەددام، هاوڕێ باخــەوان، ڕۆژنامەیمیدیــا، ژمــارە ١٧٩، ٢٨-٠١-٢٠٠٥، لاپــەڕە ٣، کوردستان، هەولێر.

کوردە ئێزدییەکان بخاتە نـاو کتێبی پەروەردەیی مێژوویی و زانسـتە مرۆییەکانـی قوتابخانـە و زانکۆکانی دەرەوەی وڵاتەوە.

ناسـاندنی کارەسـاتی ئێزدییەکان بە جنۆسـاید لەلایەن پەرلەمانـە بەناوبانگەکانـی جیهـان، دەکرێـت بەرانبـەری دادگایەکـی نێودەوڵەتـی بوەسـتێتەوە، یـان ئەم ناسـاندنە ببێتـە تێهاتێکی گرنگ بۆ دەرهاتـی دامەزراندنی دادگایەکی نێودەوڵەتی بۆ کارەسـاتەکە و بەهۆیەوە زۆرتر خزمەت بە دۆز و کەیسەکانی تری جینۆسایدی کورد بکرێت.

سوودوەرگرتن لە نەتەوە جینۆسایدکراوەکانی تر

ئاشـکرایە کە کورد تاکە نەتەوە نییە جینۆسـایدکرابێت. بـۆ نموونـە جوولەکـەکان چ لە مێژووی کۆنی سـەردەمی بابلییەکان و سـەرەتای ئیسـلام و چ لە مێژووی نوێدا زۆر لـە کورد خراپتریان بەسـەرهاتووە. ژمارەی قوربانییەکانی ئەوان زۆر لەوانەی ئێمە زۆرتر بوون. ئەوان زۆر زیرەکانە هۆلۆکۆسـتیان وەک جینۆسـاید بەهەموو جیهان ناساند و سـەدان ناوەنـد و مۆزەخانەیـان بۆ کـردەوە. بودجەیەکی زەبەلاحیـان بۆ دۆزە ڕەواکەیان کە جینۆسـایدکرنیان بوو تەرخانکرد و تەنانەت بەهۆیشـییەوە سەرمایەیان پەیداکرد و سەرئەنجام سەرکەوتنیان بەدەستهێنا.

گەلێک نموونەی تری جینۆساید لە مێژووی نوێدا هەن و لەلایەن کۆمەڵگەی نێودەوڵەتییەوە بەجینۆساید ناسێندراون. بۆ دۆزی شنگال و کەیسەکانی تری ئەنفال و ئەوانی تر گرنگە شـارەزایی و ئەزموونـی ئەو کەیسـە جیهانییانە لەبەرچاو بگیرێن و وەک تێهاتێک بۆ دۆزی شـنگال بەکاربهێنرێن کە گرنگترینیان ئەمانەن:

- هۆلۆکۆستی جوولەکە لەلایەن ئەڵمانییە نازییەکان
- قەتڵوعامی ئەرمەن لەلایەن تورکەکان
- جینۆسایدی کەمبۆدییەکان لەلایەن خمێری سوور
- جینۆسایدی گەلانییۆگۆسلاڤیای پێشوو
- جینۆسایدی دارفۆڕییەکان لەلایەن عەرەبی سودان
- جینۆسایدی ڕواندا و کۆمەڵکوژیی هۆزی تۆتسی

- جینۆسایدی ئەندەنووسییەکان لەلایەن هۆڵەندییەکان
وەک پێشــتر باسـکرا، گرنگــە پەڕلەمانــی کوردســتان دانیشــتنی تایبــەت بۆ هەریــەک لــەم کۆمەڵکوژییانە بکا و بەفەڕمی دان بەم جینۆسایدانەدا بنێت.

سەرچاوەکان

سەرچاوە کوردییەکان:

١- جیۆپۆلیتیکی کوردستان و پۆست-داعش، ناوەندی لێکۆڵینەوەی ڕووداو، ٢٠١٦، ژمارەی سپاردن: ٣٠٩، چاپخانەی کوردستان، سلێمانی.
٢- ڕەشەبای ژەهر و ئەنفال - بەرگی ١ و ٢، عەبدوڵلا کەریم مەحمود، ٢٠٠٩، باشووری کوردستان.
٣- کتێبەکانی عارف قوربانی لەسەر پرۆسەکانی ئەنفال.
٤- شەهیدانی ٩ی حوزەیرانی ١٩٦٣، چەند لاپەڕەیەکی خوێناوی لە خەباتی گەلی کورد، کۆمەڵێک نووسەر، لە بڵاوکراوەکانی شارەوانیی سلێمانی، ٢٠٠٢.
٥- ئەمە لە دەرسیم ڕوویدا؛ لە دەمی قوربانییەکانەوە، مونزور چەم، وەرگێڕ: ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل، ٢٠١٣.
٦- هاوڕێنامە بۆ مێژووی کوردستان و کورد – دانانی: هاوڕێ باخەوان - چاپی یەکەم – بنکەی چاپ و پەخشی سەردەم - زنجیرە (١٦) - چاپخانەی ڕوون – سلێمانی – ١٩٩٩.
٧- ٢٠١٤نامە - وەشانی ١ - ڕووداوە گرنگەکانی ساڵی ٢٠١٤ یە کە ڕێکخراوی کوردیپێدیا بەدەستی هێناوە. ئامادەکردنی: هاوڕێ باخەوان، ساڵی وەشان – ٢٠١٥.
http://www.kurdipedia.org/default.aspx?q=20150101161006118594

٨- ئێزیدییەکان لە مێژووی نەتەوەکەیاندا، نووسینی: سەربەست حسێن، چاپی دوهەمی ئەم کتێبە لەساڵی ٢٠٠٢دا لە لایەن مەکتەبی بیرو هۆشاریەوە بڵاوکراوەتەوە.

٩- ئاڵای کورد بۆچی نا؟! تاکوکەی؟!، کوورتە لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی-کۆمەڵایەتی-رامیارییە، هاوڕێ باخەوان، چاپی یەکەم - دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم - زنجیرە (١١٧) - ٢٠٠١ - سلێمانی.

١٠- لە دادگای میلۆسۆڤیچەوە بۆ دادگاییکردنی سەددام، هاوڕێ باخەوان، ڕۆژنامەیمیدیا، ژمارە ١٧٩، ٢٨-٠١-٢٠٠٥، لاپەڕە ٣، کوردستان، هەولێر.

١١- دەروازەیەک بۆ کەمبۆدیا، هاوڕێ باخەوان، ڕۆژنامەیمیدیا، ژمارە ٣١٩، ١٧-١٢-٢٠٠٧، لاپەڕە ١٣، کوردستان، هەولێر.

١٢- پرسی جینۆساید و بەنێودەوڵەتیکردنی، هاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند، ژمارە ١٠٣، مانگی ئاپریلی ٢٠١٣.

١٣- ئێراق، وڵاتی خوێن و دژەکان، هاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند.

١٤-کورتەباسێکی تێپەڕ دەربارەی دادگا نێودەوڵەتییەکان، هاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند، ژمارە ٨٩، دیسەمبەری ٢٠١١.

سەرچاوە ئینگلیزییەکان:

1. “Anfal” The Iraqi State’s Genocide Against the Kurds, The Center of Halabja against Anfalization and genocide of the Kurds (CHAK), 2007
2. The Statute of the International Court of Justice, United Nations
3. Rome Statute of the International Criminal Court, Published by the International Criminal Court, ISBN No. 92-9227-227-6
4. Statute of the International Tribunal for Rwanda, Security Council, 1994.
5. Security Council, Resolution 827 (1993). Adopted by the Security Council at its 3217th meeting. on 25 May 1993
6. Security Council, Resolution 1757 (2007) Adopted by the Security Council at its 5685th meeting, on 30 May 2007
7. Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006)

دور احداث سنجار
في تطوير القضية الكردية

هاوري باخوان

ترجمة: ميران حسين

مراجعة الترجمة: ڤژن كشتو

من منشورات كورديبيديا - ٢٠١٦

المحتويات

مقدمة	٥
جريمــة الانفال تكررت! وهل ســتكون ســنجار هي الاخيرة؟	٧
مــا الذي بامكان المحاكــم الدولية ان تفعله من اجل سنجار؟	١٣
كيف تصبح سنجار اخر إبادة جماعية للأكراد؟	١٨
المساعي المحلية	٢٢
المساعي الخارجية	٣٠
الاســتفادة مــن الامــم والشــعوب الاخــرى والتي تعرضت للابادة الجماعية	٣٥
المصادر	٣٧
المصادر باللغة الكردية	٣٧
المصادر باللغة الانكليزية	٣٩

مقدمة

ان جرائـم الابادة والتي تعرض لها الكرد الايزيديين تبرز العديـد من التسـاؤلات من بينها مالذي يمكـن فعله من اجل سـنجار والابـادة التي تعـرض لها الكـرد الايزيديين؟ وماذا يمكننا فعله من اجل التخفيف عن معاناة الكرد الايزيديين جراء الابادة التي تعرضوا لها؟ ومدى امكانية اسـتخدام ماتعرض له الكرد الايزيديين فيابراز وتطوير القضية الكردية. انها عدة تسـاؤلات مهمة تطرح في الوقت الحاضر ولكن الاجابة عليها ليست سهلة.

في السابق لم نكن نعلم ماذا نفعل من اجل ضحايا الانفال، الكـرد البارزانييـن، حلبجة، والكوارات والمآسـي التي لحقت بالشـعب الكردي، ولهذا لم نتمكن من القيام مايمكن فعله من اجل ضحايا هذه الكوارث،ولم نتمكن ايضا من تحسين ظروف واوضـاع الناجين منهـم، ولهذا ولحد الان لـم يتلقى مصابو الاسـلحة الكيمياوية العلاج المناسب ويتعرضون للوفاةبسبب تاثيرات الاصابة بالاسلحة الكيمياوية.يوم ١٦ آذار ٢٠١٦ بعد اكثر من ٢٨ سـنة و صراع مستمر مع الامراض التي تعرض لها اثر اسـتخدام اسـلحة الكيمياوية في حلبجة توفي (حاجي باقـي هه لبجيي)في الذكرى سـنوية ال٢٨ للكارثةو بسـببها توفى، وان ذلك بحد ذاته كارثةلاتقلحجمها عنكارثة استخدام السلاح الكيمياوي.

واذا لـم تتـم تقديـم المسـاعدة اللازمة لضحايـا الابادة الجماعية والتي تعرض لها الكرد الايزيديين في سنجار, فاننا

سنشهد بعد ٢٨ سنة اخرى وفاة احد الناجين من هذه الابادة نتيجة اصابته بسكتة دماغية بسبب المشاكل النفسية التي سيعاني منهاوسيموت حزينا فاقدا للامل.

ولهذا يجب علينا ان نمنع هذه الكوارث، وان نعمل بجدية من اجل تقديم العون لضحايا الابادة التي تعرض لها الكرد الايزيديين.

يجب منع تكرار جرائم الابادة التي تعرض لها الشعب الكردي.

ان هذا الموضوع يطرح على ان كيف يمكن ان يتم خدمةقضية الابادة والتي تعرض لها الكرد الايزيديين؟ والاستفادة من المدخلات التي نجمت عنهابهدفالتوصل لنتيجة واقعية واستخدامهالمصلحة الكرد الايزيديين وان تعمل على ابراز وتطوير القضية الكردية بشكل غير مباشر من جانب آخر.

هاوري باخوان
كردستان - هولير
نيسان ٢٠١٦

جريمة الانفال تكررت! وهل ستكون سنجار هي الاخيرة؟

كان الاعتقـاد السـائد بـان تعرض الكرد لعمليـات الابادة الجماعية لن تتكرر مرة اخرىبعد عمليات الانفالو قبل حدوث كارثة سـنجارفي شـهر آب ٢٠١٤،.ففي سنة ١٩٨٨ قام نظام حزب البعثبحشد كل قواته واسلحتهوارتكب واحدة من ابشع الجرائـم والتي اقترفها في فترة حكمه، وان هذه الحملة والتي تـم اطلاق عمليات الانفال عليها كانت عملية ابادة جماعيةضد الشـعب الكردي فـي جنوب كردسـتان بـكل ماتعنيهالكلمة، وعلـى الرغم من عـدم توفر احصائيات دقيقـة لعدد ضحايا هـذه الحملة ولكن عدد ضحايـا هذه الحملة تزيدعن اكثر من مئة الف ضحية[١].

قبـل عدة سـنوات من كارثة سـنجار حدثـت عملية ابادة للكرد الزركوشـيين،وفي ١٦ آذار من عـام ١٩٨٨ قام النظام البعثـي باسـتخدام السـلاح الكيميـاوي ضد سـكان حلبجة وقداختنق جراء ذلك الاف الاشخاصوتشرد الباقيين في مدن جنوب وشرق كردستان[٢]، وفي سنة ١٩٨٣ قام النظام البعثي

١- من المحتمل ان تكون عدد ١٨٢ الفلعدد ضحايا الانفال هو عدد مخمن بعيد عن الواقع وان اي من المصادر الكردية والغير الكردية لم تؤكد هذا الرقم ومن المحتمل ان يكون استخدام هذا العدد هو لكسب العطف والراي العام لصالح القضية الكردية وانه لحد الان لم يتم معرفة ما اذا كان هذا العدد هو الرقم الحقيقياواكثر او اقل من ذلك.

٢- تم تخمين عدد ضحايا كارثة استخدام السلاح الكيمياوي ضد مدينة حلبجة بخمسة الاف ضحية وان هذا العدد ايضاليس دقيق كما هو الحال في ضحايا الانفال حيث ان اسماء المشار اليها في النصب التذكاري لضحايا السلاح الكيمياوي في حلبجة اقل من هذا العددومن

بارتـــكاب جريمة الابادة بحق افراد عشـــيرة البارزانيحيث تم جمع المواطنينفي مجمع قوشتبةومن ثم تم ابادتهم فيما بعد[٣]، وقبل ذلك وفي ١٩ حزيران من عام ١٩٦٣ قام الحرس القومي العراقي بارتكاب جريمة ابادة بحق عدد من الشباب والرجال في مدينة الســـليمانية[٤]. وقام الحـــرس القومي العربي في عام آب ١٩٦٩باحـــراق القريتيـــن(دكا وخـــورت) و قامـــوا باطلاق الغازات الكيمياوية علىقرابة ٦٧ شـــخص غالبيتهم من النساء والاطفالبعدما لجأوا الىاحد الكهوف و تم قتلهم جميعا[٥].

واذا تعمقنا في التاريخ فاننا سنقرأ عن جرائم ابادة اخرى تعـــرض لهـــا الكرد مـــن بينها جريمة ابادة ســـكان ديرســـيم عندماقام الاتراك بقتل الاف المواطنين الكرد وترحيل عشرات آلاف الاخريـــن الى المناطق المختلفة مـــن تركيا[٦]، وقد حدثت حـــوادث ابادة جماعية اخرى كثيرة في مراحل زمنية ســـابقة لاداعي لذكرها.

وان عمليـــات الابادةالجماعية ضد الشـــعب الكردي لم يتم

المحتمل ان يكون الاشارة الى هذا العدد ايضا يرتبط بالسبب السابق ذكرهفي الفقرة السابقة.

٣- هنا ايضا تم الاشارة الى الى تعرض ٨ آلاف كردي بارزاني للابادة الجماعية دون اثبات صحة الارقام ولكن مايمكن تأكيده بان عدة آلاف من الذكور من عشيرة البارزاني تعرضوا للابادة.

٤- شهداء ٩ حزيران ١٩٦٣، صفحات دامية من النضال الشعب الكردي، مجموعة مؤلفين، من مطبوعات بلدية السليمانية،٢٠٠٢.

٥- هاورينامة للتاريخ كردستان والكرد - تأليف هاوري باخوان - الطبعة الاولى - مركز سردم للطباعة والنشر - تسلسل (١٦) مطبعة رون - السليمانية ١٩٩٩.

٦- هذا ماحدث في ديرسيم – شهادات الضحايا –تأليف مونزور جم، الترجمة : احمد محمد اسماعيل، ٢٠١٣.

ارتكابهافقط من قبل اعداء الكرد وانما تم تسجيل حوادث ابادة جماعية تم تنفيذها من قبل الكرد انفسهم،وقدنال الكرد الايزيديين حصة الاسد من ذلك، حيث قامامراءالسورانيين والبابانيينبشن هجوم ضد الكرد الايزيديين تحت مسمى الغزاوة الاسلامية.[٧]

وقد قامت عشيرة الشكاكبشن هجوم على منطقة موكريانفي شرق كردستان،حيث قاموا بنهب مدينة مهاباد لعدة مرات، ويمكن اعتبار هذه الهجمات بانها تندرج ضمنعمليات الابادة الجماعية والتي ارتكبها الكرد ضد اخوانهم[٨]بالاضافة الى الجرائم التي ارتكبتها تنظيم انصار الاسلام في قرية خيلي حمه[٩] وانمعظم الاحداث التي حدثت في الحرب الداخلية ايضا تندرج ضمن جرائم الابادة الجماعية.

ان عمليات الابادة الجماعية اصبحت احدى السمات المميزة للتاريخ القديم والحديث للشعب الكردي، وكل مرة تحدث فيها عملية ابادة جماعية يسود اعتقاد داخل المجتمع الكردي بان ذلك لن يتكرر مرة اخرى، وان ذلك يعود

٧- الايزيدية في تاريخ قومية، تأليف سربست حسين، الطبعة الثانية- مكتب الثقافة والوعي التابعة للاتحاد الوطني الكردستاني – ٢٠٠٢ تم النشر بواسطة مكتب بيرو هوشيار.

٨- هنالك مصادر عديدة تشير الى تعرض مدينة مهاباد الى النهب من قبل عشيرة الشكاك وقد اشار اليها الشاعر هيمن موكريانيفي بعض كتاباته، ولكن اي من المصادر لم تصنفعمليات النهب هذه على انها عمليات ابادة جماعية ومن الممكن ان تصنف هذه الحوادث الى جانب الابادة والتي تعرض لها الكرد الايزيديين على يد امراء السورانيين والبابانيين على انها جرائم ابادة ضد البشرية تم ارتكابها من قبل الكرد ضد اخوانهم الكرد.

٩- كردستان ومرحلة مابعد داعش، مركز روداو للبحوث، ٢٠١٦.

الــى اســباب عديــدة من بينها عــدم ادراك الكــرد لما يحدث و ضعف الامــن القومي الكردي وضعــف حدودهم والموقع الجيوبولتيكي لكردستان والتي تقع في قلب الشرق الاوسط[١٠]، وان هذه المنطقة وبالاخص منطقة جنوب ميزوبوتاميا تكررت فيهاحوادث الابادة والقتل الجماعيومعظم الابادات الجماعيةفي ســومر واور واكــد واشــور وماد، وبعد ذلك حــروب خلفاء المســلمين حدثت في هــذه المنطقة، وان ذلــك ربما اثر على ذهنية والعادات والتقاليد لســكان هذه المنطقة مما دفعهم الى حب القتل وممارسة الابادة الجماعية ضد الاخرين[١١].

وبعد انتفاضة ربيع عام ١٩٩١ في جنوب كردســتان ساد رأيفي الاقليم بانه ســوف لن تتكرر حوادث مأســاوية كالتي حدثت في الانفال واستخدام السلاح الكيمياوي في حلبجةولكن مــا حدث في ســنجارفي شــهر آب ٢٠١٤ كان اكثــر كارثية وتاثيرا من الحوادث السابقة للاسباب التالية :

- في مدة قصيرة جدا تم احتلال وتدمير مساحة شاسعة من اقليم كردســتان والتي كانت تحت ســيطرة الكردمنذ ١٠ سنوات.
- تعرض ســكان ســنجار وزمــار وعدد مــن الاقضية والنواحي والقرى الى الابادة الجماعية واصبح آلاف النســاء الكرديات الايزيديات سبايا لدى تنظيم داعش وتم اغتصابهن وتم بيعهن كعبيد بشكل علني في اسواق الرقة والموصل.

١٠- علم الكرد ولماذا لا؟؟ والى متى ؟!-هاوريباخوان، دراسة مختصرة للاوضاع التاريخية والسياسية والاجتماعية – الطبعة الاولى – مؤسسة سردم للطباعة والنشر تسلسل (١١٧) -٢٠٠١ – السليمانية.
١١- العراق بلد الدم والاضداد-هاوري باخوان- مجلة نيوند.

- ان احتــلال هــذه المناطــق ادت الــى خلــق صراعات داخليــة وتبادل الاتهامــات بين الاطراف حول المتســبب في ســقوط هذه المناطق مما ادى الى تدهــور الاوضاع الداخلية في الاقليم وتاخر تحرير هذه المناطق والتي دامت لمدة سنة، وانآلالاف من المواطنين الكرد الايزيدييينلايزالون اسرى لدى الدولة الاسلامية وغالبيتهم من النساء.
- علىالرغــم مــن ان ســنجار مرتبطة بشــكل مباشــر بجنوب كردســتان الا ان ذلكخلق تنافس سياســيين شــمال وجنوب وغرب كردســتان حولها، وكل طرف يدعي بانه هو من سيحرر سنجار وانه صاحب قضية سنجار.
- عــدم صحــة الاراء السياســية وآراء المثقفين الكرد والذينكانــوا يدعــون بانه ســوف لــن تتكرر عمليــات الابادة الجماعيــة ولن تتكرر حوادث مشــابهة لعمليات الانفال ولكن ماحدث في سنجاركان افظع من سابقاتها.
- عــدم صحة الاراء السياســية والرأي العــام الكردي والــذي كان يدعي بان اقليم كردســتان لــه اهمية خاصة في المعادلات الاقليمية والدولية وسيكون محمي من اي اعتداءات خارجية.
- عدم علم الاجهزة المخابراتية للكرد بمخططات تنظيم الدولة الاسلامية[١٢].

١٢- كردستان ومرحلة مابعد داعش، مركز روداو للبحوث، ٢٠١٦.

ربما تكون هنالك اسـباب اخرى ولكن السـؤال المهم هنا هل ستكون سنجار اخر حملات الابادة الجماعية ؟

ان الاحـداث الاخيرة في شـمال كردسـتان والابادة التي تعرضت لها مدنجزيرة وسور آمد والتي قتل فيها آلاف الاكرد بشكل فردي او جماعي من قبل الاتراک هي جواب اولي لهذا السـؤال،فبالاضافة الى ذلك انه في حالة عدم الاهتمام الكامل بحدث مثل كارثة سـنجار والتي حدثت قبل فترة قصيرة من الان وان لاتلقى نفس مصير عمليات الانفال وابادة البارزانيين واستخدام الاسلحة الكيمياوية في حلبجة.

ما الذي بامكان المحاكم الدولية
ان تفعله من اجل سنجار؟

كثيـرا ما يطـرح هذا التسـاؤل وكانت تطرح في السـابق عندمـا يتـم بحث ملفات الابـادة الجماعية والتـي تعرض لها الكرد البارزانيين والانفال وحلبجة، وكثيراما عبر الاشـخاص والاطراف التي عملـوا في ملفات الانفال وحلبجة عن رغبتهم العلنيةبـان يتم طـرح احدى هذه الملفات امـام محكمة العدل الدولية.

فيمـا يخص المحاكـم الدولية يجب مراعـاة النقاط التالية والتـي تختص بالمحاكم التي هي نشـيطة في الوقت الحاضر ومعظـم هذه المحاكمتقع في مدينة لاهاي الهولندية وتنقسـم الى محاكم عامة ويتم عرض القضايا المختلفة امامها والبعض الاخـر علـى الرغم من كونهـا دولية ولكـن مختصة بقضايا معينة.

من ابرز المحاكم الدولية في الوقت الحاضر:

- **محكمة العدل الدولية ICJ**؛ هذه المحكمة انشـئت عـام ١٩٤٥ وتـم تفعيلهـا عـام ١٩٤٦ ومركـز المحكمة هي قصر السـلام في لاهاي وهي تابعة للامم المتحدة وتنظر في القضاياالمطروحـة امامها من قبل الاطـراف المتنازعة والتي لها شـخصية دولية،هنا فان الدولة الاسـلامية على الرغم من انها دولة من الناحية الواقعية ولكنهليست لها شخصية دولية ولهذا فأن محكمة العدل الدولية لاتمكنها النظر في هذا الملف، ولكنها بامكانها بموجب المادة ٦٥من القانون الخاصللمحكمة

ان تقــوم بتقديــم الــرأي والمقترحــات في حالــة طلب احدى اطراف الامم المتحدة المسموح لها ذلك.[١٣]

- **محكمــة الجنائية الدوليــة – ICC؛** هنالك خلط واضــح من قبل الكرد حول هذه المحكمة والمحكمة الســابقة فهنالــك فرق كبير بين المحكمتين، هــذه المحكمة هي حديثة الانشــاء ومختلفة وغيــر مرتبطــة بالامم المتحــدة.[١٤] ولكنها تســتخدم بعض الاســاليب والطرق المســتخدمة من قبلالامم المتحدةوان جميع الدول ليســوا اعضاء في المحكمة وان كل من اسرائيل والولايات المتحدة لاتعترفا بها، وان هذه المحكمة تاسســت في ٢٠٠٢ ومقرها في لاهاي وهي محكمة مختصة او انها تســعى كي تكون مختصة في قضايا الابادة الجماعية وجرائــم الحروب[١٥] وان اي من الدول التي تحتل كردســتان ليست عضوة في المحكمة، وان هذه المحكمة قيد الانشاء ولم تتمكن من حســم اي قضيةوقامت باجراء تحقيقات في جرائم روانداودارفــور ولكنها مســتمرة فــي ذلــك، وان الكثير من الناشــطين في ملف الانفال ومن ثمالناشطين في الجرائم التي

13- The Statute of the International Court of Justice, United Nations.

١٤- هنالك خلط وعدم فهم في الخطابات الكردية حول هاتين المحكمتين وانهم يخلطون ايضابين مفهومي الابادة البشرية وجرائم الحروب ولكن الجريمتين مختلفتين ولهما تعريفات قانونية مختلفة حيث ان البعض من جرائم الحروب تتحول الى جرائم ابادة جماعية مثل استخدام الاسلحة الكيمياوية باعتبارها انتهاك لقوانين الحروب كونها تؤدي الى قتل عدد كبير من الاشخاص في المقابل فان تسميم مياه الشرب بهدف قتل اقلية دينية او قومية في منطقة معينة تعد جريمة ابادة بشرية ولكنها ليست جرائم الحروب! اذ لم تحدث اثناء الحرب.

15 Rome Statute of the International Criminal Court, Published by the International Criminal Court, ISBN No. 926-227-9227-

ارتكبت في سنجار يعتقدون بان المحكمة الجنائية الدولية بامكانها ان تفعل شيء في هذه الملفات وخصوصا ملف سنجار، ولكن ذلك فيها مخاطر كبيرة بسبب ان المحكمة بطيئة في اجرائاتها ولاتمتلك الخبرة في النظر في ملفات الابادة الجماعية وجرائم الحروب .

- **المحكمة الجنائية الدولية الخاصة بجمهوريات يوغوسلافيا السابقة – ICTY**؛ المحكمة الدولية المختصة بالاحداث التي وقعت في يوغوسلافيا السابقة وتم تاسيسها في عام ١٩٩٣ من قبل الامم المتحدة[١٦] وتقع مقرها في لاهاي ايضا وكانت تملك مكاتب في زغرب وسرايفو وقامت بالنظر في العشرات من ملفات الابادة وجرائم الحرب. قامت المحكمةبحسمها ومن اهمها ملفات المتهمين مثل ميلوسوفيج ورادكو ملاديج ورادوفان كاراديج وكوران هجيج وعدد اخرين من المتهمين، وان اعمال المحكمة تسير نحو الانتهاء وهنا تبرز تساؤل مدى تمكن المحكمة من خدمة ضحايا حروبيوغوسلافيا السابقة؟وهذا التساؤل بحاجة الى بحث وتقصي، وان هذه المحكمة على الرغم من كونها دولية وتتبع الامم المتحدة ولكنه لايمكنها النظر في اي من ملفات سنجار والملفات الاخرى كونها مختصة بالاحداث التي وقعت في يوغوسلافيا السابقة .
- **المحكمة الخاصة بلبنان – STL**؛ وهي محكمة مشتركة بين لبنان والامم المتحدة تم تاسيسها عام ٢٠٠٩ وتقع مقرها في مدينة لاهاي الهولندية وان المحكمة مختصة

16- Security Council, Resolution 827 (1993). Adopted by the Security Council at its 3217th meeting. on 25 May 1993

بالتحقيـق لمنفذي حادثة اغتيال رفيق الحريري رئيس وزراء اللبناني الاسـبق والعشـرات من مسـاعديه وافراد حمايته[١٧].
وعلـى الرغـم من هذه المحكمـة دولية وتتبـع الامم المتحدة ولكنـه لايمكنهـا النظر فـي ملف سـنجار او الملفات الاخرى بسـبب انها مختصة بقضيـة اغتيال رئيس الـوزراء اللبناني الاسبق ومعاونيه.

- **المحكمة الجنائيـة الدولية المختصة برواندا – ICTR**؛ هـي محكمة دولية تتبع الامم المتحدة تم تاسيسـها عـام ١٩٩٤ لمحاكمـة مرتكبي جرائـم الابـادة الجماعية في روانـدا ومقرها في مدينة اروشـا التنزانيـة[١٨] ولها مكتب في مدينة لاهاي الهولندية، ان هذه المحكمة انجزت معظم اعمالها وان هـذه المحكمـة على الرغم من كونهـا دولية وتتبع الامم المتحدة ولكنه لايمكن عرض ملف سـنجار امامها او الملفات الاخرى بسبب انها مختصة بالجرائم التي ارتكبت في رواندا.
- **المحكمـة الخاصـة بكمبوديـا– ECCC**؛ وهي محكمـة مدعومة مـن قبل الامـم المتحدة وتم انشـائها عام ٢٠٠٤بهـدف محاكمة رموز نظـام الخمير الحمر في كمبوديا ومقر هذه المحكمة هي مدينة بنوم بين عاصمة كمبوديا[١٩]ومن ابـرز محاكماته محاكمة دويش والذي كان يدير سـجن ايس ٢١، والـذي تم تحويله الى متحـف للجرائم المرتكبة من قبل

17- Security Council, Resolution 1757 (2007) Adopted by the Security Council at its 5685th meeting, on 30 May 2007
18- Statute of the International Tribunal for Rwanda, Security Council, 1994.
19- Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004006/)

نظـام بول بـوت، وبالامكان الاسـتفادة من ذلك في انشــاء متحـف خاص بالابادة التي تعرض لهـا الكرد الايزيديين في سـنجار[٢٠]،وان هذه المحكمة ايضا لايمكن الاستفادة منها في ملف سـنجار والملفات الاخرى علـى الرغم من انها مدعومة مـن قبل الامم المتحدة كونهـا مختصة بالجرائم المرتكبة في كمبوديا.

ان ماورد ذكره هو اهم المحاكم الدولية والتي تم انشائها بعـد محكمتي نورمبـرغ وطوكيو[٢١]،وان هـذه المحاكم يمكن الاستفادة منهم ولا بامكانها ان تساهمفي طرحملف سنجار.

٢٠- مقالة (مدخل الى كمبوديا) - هاوري باخوان، صحيفة ميديا، عددها٣١٩، الصادرة في١٧-١٢-٢٠٠٧، ، كردستان، اربيل.
٢١-كلمة مختصرة حول المحاكم الدولية، هاوري باخوان،مجلةنيوند،العدد ٨٩، كانون الاول٢٠١١، الصفحة ٥٣.

كيف تصبحسنجاراخر إبادة جماعية للأكراد؟

ان الكرد سـعوا الـى اسـتخدام ملفي الانفال واسـتخدام السـلاح الكيمياوي ضد حلبجة بهدف تطوير القضية الكردية وقد اتخذت هذه المساعي الاشكال الاتية:

- المساعي الفردية؛والتي تمثلت على شكل كتب وابحاث والتـي يتم تاليف وكتابتها من قبـل كتاب والباحثينمن الكرد. وان معظـم هـذه الابحـاث اتخذت اسـلوب سـردي وباللغة الكرديـة، وعلى الرغم من كونهـا مصدر مهم للكوارث والتي حدثـت ولكنها لم تتمكن من الوصـول الى دول العالم كونها كتبت بلغة غير مفهومة للاخرين وتعد كتب «رەشەبای ژەهر و ئەنفـال» لمؤلفهـا عبدالله كريم محمـود» والكتب التي تم تأليفهـا من قبل عارف قورباني نماذج جيدة لهذه المسـاعي الشخصية.[٢٢]

٢٢- رەشەبای ژەهر و ئەنفال – الطبعة الاولى والثانية -عبدالله كريم محمود، ٢٠٠٩، جنوب كردستان

بالاضافة الى عدد من الكتب والتي تم تاليفها من قبل عارف قورباني :

- ئەنفالی هەڵەبجە... زارا
- ئەو سایەق شۆفڵەی بەشێک لە ئەنفالکراوەکانی داپۆشی
- تەیمور تاکە رزگاربووی گۆڕی بەکۆمەڵی ژن و مناڵە ئەنفالکراوەکان
- حەپسە؛ شایەتحاڵی کیمیاباران و ئەنفالی هەڵەبجە
- شایەتحاڵەکانی ئەنفال –الطبعة الاولى
- شایەتحاڵەکانی ئەنفال –الطبعة الثانية
- شایەتحاڵەکانی ئەنفال – الطبعة الثالثة
- عوزێر

- **مساعي المنظمات؛**

١- المنظمــات المدنيــة: وهي المنظمات التــي تعمل خارج الاحزاب الكردستانية والمهتمة بجرائم التي تعرض لها الشعب الكردي في داخل او خارج الاقليم وسعت الى الاعتراف بملفات الانفال واســتخدام الاســلحة الكيمياوية ضــد حلبجة ومدينة سردشــت والمناطق الاخرى باعتبارها جرائم ضد الانسانية. وتعد منظمة كوردوسايد – جاك، من انشط المنظمات في هذا المجــال وان هذه المنظمة لعبــت دور كبير في متابعةالمجرم فرانــس فان آنرات والذي يعد احد المتهمين في تزويد صدام حسين بالاسلحه الكيمياوية.[٢٣]

٢-المنظمــات الحزبية:ان هذه المنظمات عملت كل منها في هــذه الملفــات ومعظم نشــاطاتها كان في خــارج الدولة وان هذه المســاعي كانت قليلة الفائدة بســبب انهــا لم تكن علمية ومختصةوكانــت مســاعيها تعمــل ضمــن رؤى والمصالــح

- فەرەج
- گەلاوێژ؛ شایەتحاڵی کیمیاباران و ئەنفالی هەڵەبجە
- گەڕانەوە بۆ کەرکوک
- لە ئوم ڕێعانەوە بۆ تۆپزاوا – ئەو سایەق شۆفڵەی بەشێک لە ئەنفالەکانی داپۆشی
- لە تۆپخانەوە بۆ عەرعەر
- لەبارەی گۆڕی بەکۆمەڵی منداڵە ئەنفالکراوەکانەوە

23- “Anfal” The Iraqi State’s Genocide Against the Kurds, The Centre of Halabja against Anfalization and genocide of the Kurds (CHAK), 2007

ومن الجدير بالذكر ان هذه المنظمة سعت الى اعتبار يوم ١٤نيسان من كل عام يوم الانفال في الاقليم وانه في الوقت الحاضر يتم استذكار جريمة الانفال في هذا اليوم من كل عام.

الحزبية و لهذا كانت ضررها اكثر من فوائدها احيانا ومعظم احصائياتهاكانت غير دقيقة حول جرائم الانفال والملفات الاخرى دون ان يكون لها مصادر علمية وموثوقة .

- **المنظمات الحكومية في اقيم كردستان؛** عملت حكومة اقليم عن طريق وزارة الشهداء والمؤنفلين على تطوير هذه الملفات, وان مساعيها كانت محلية في الغالب وقامت هذه الوزارة بصرف رواتب شهرية لضحايا عمليات الابادة الجماعية في الاقليم، وعلى الرغم من انها لم تكن حسبالمطلوب ولكنهاساعدتذوي الضحايا والناجين من عمليات الابادة الجماعية في الاقليم.

ولكن الوزارة لم تتمكن من التعريف بهذه الجرائم علىالمستوى الدولي على انها ابادة ضد البشرية في العالم وبسببها لم تتمكن من التطوير قضية الكردية, وبالاضافة الىهذه الوزارة، هنالك لجنة تابعة لرئاسة مجلس الوزراء بهدف العمل على هذه الملفات ولكنه لم تتمكن من عمل اي شيء جدير بالذكر ايضا.

وملف سنجار ملف جديد ولاتزال احداثه عالقة في اذهانالبشرية، ونحن نعيش احداثهفي الوقت الحاضر ويجب عدم اهمالها مثل ملف الانفال والكرد البارزانيين وحلبجة وسردشت والملفات الاخرى، وخصوصا بانالاف من الكرد الايزيديين لايزالون اسرى لدى تنظيم داعش ويتم التعامل معهم كعبيد ويتم بيعهم وشرائهم ولذلك يجب التعامل مع هذا الملف بشكل اكثرجدية واكثر علمية.

ويمكن ان تكون المساعي المبذولة ان تنقسم الى فئتين؛فئة في داخل اقليم كردستان,فئة في خارج الاقليم. ان المساعي

الداخليــة[٢٤] ســتكون مدخــلات مهمــة للمخرجات للمســاعي الخارجية[٢٥].

ان اكثر الاخطاء التي ارتكبت في الماضي في ملفات الانفال والكــرد البارزانيين وحلبجة وسردشــت والتي ادت الى عدم الاعتراف بها كجرائم ضد البشــرية هي ان المساعي الداخلية والخارجيــة لم تكن مكملــة لبعضها البعــض وانها كانت من الاســباب المهمة والتي ادت الى تكرار الابادة البشــرية والتي تعرض لها الكرد الايزيديين.

24- Input
25- Output

المساعي المحلية

الدولة الاسـلامية بعـد احتلالها لمدينة سـنجار والمناطق المحيطـة خلفت ورائها دمار كبير وان جميع الاضرار المادية والبشرية والنفسـية التي خلفها التنظيم ستكون مدخلاتمهمة فـي هذا الملـف، ومن اجل التعامل معها بشـكل صحيحويتم اسـتخدامها لخدمة سنجار والكرد الايزيديين في المقام الاول وان تخـدم القضيـة الكردية ثانيا، فان اعـداد هذه المدخلات وترتيبهـا تحـدي مهـم ودون ذلك فلـن نتمكن مـن تحقيق المخرجات الخارجية ولايمكننا تحقيق اي من الاهدافالمرجوة.

لذلك علينا ان نخطو الخطوات التالية:

- تأسيس وزارة او مؤسسة حكومية يعمل فيها اشخاص تكنوقراطيين ومن ذوي الخبرة في هذا المجال بهدف جمع هذه الادلة،وان تكون تملك موازنة خاصة بها وان يتم صرف هذه الموازنةبشـكل منظم ضمن الخطـط الحكومية مع ان حكومة الاقليم تمتلك وزارة الشـهداء والمؤنفلين، ولكن هذه الوزارة لم تنجح في مسـاعيها في اتخاذ خطوات تساعد على اعتراف المحافـل الدولية بملفـات الابادة الجماعية السـابقة على انها جرائم ضد البشريةولذا يجب ان تكون هذه المؤسسة مرتبطة بمجلس الوزراء بشـكل مباشـر وبشخص رئيس الوزراء في حكومة الاقليم بسـبباهمية ماحدث في سـنجار والابادة التي تعرض لها الكرد الايزيدية.
- جمـع جميع الادلة الخاصة بكارثة سـنجار والمناطق المحيطة بها وخزنها سـواء كانت ادلة ورقية او صور وافلام

وادلة صوتية والمحادثات اللاسلكية بين مقاتلي تنظيم داعش[٢٦] وتنظيمهـا في مركز ارشـيفي خاص بالمؤسســة، وترجمتها الــى اللغــات الكردية والانكليزية والفرنســية وان ترجمة هذه الملفــات الــى الانكليزيــة والفرنســية امر مهم جدا بســبب كونهمااللغتانالمســتخدمتان في معظم المحاكم والمؤسســات القانونيــة والعدليــة الدوليةوان يتم تنظيمها بشــكلحديث وان يتــم ربطها بشــبكات البحث الرقمية وكل ملــف يتم تصنيفها وموضوعهــا وتعريفها بشــكل مختصر او وضع عدة مفاتيح لمواضيعهــا وبياناتهــا الوصفية بهدف ســهولة العثور عليها ومــن المهم جدا تحويل الملفات المصورة الى مقاطع مقروءة باستخدام تقنية OCR – Optical Character Recog–nition–بهدف سهولة العثور على المعلومات[٢٧] واجراء بحث نص الكامل بينها[٢٨].

- انشــاء متحف خاص بالابادة والتي تعرض لها الكرد الايزيديــن من قبل الدولة الاســلامية وان يتــم تحويلها الى معــرض مهم لهذه الابــادة وعرض جميعالادلة والتي تشــير الى حدوث الابادة البشــرية والاســتفادة من متحف «ايس–٢١» فــي كمبوديا ومتحف «امنة ســوركة» في الســليمانية والمتاحــف الابــادة والتي تعــرض له اليهــود والارمن، ومن

٢٦– الحوارات بين الاجهزة اللاسلكية والتي يتم استخدامها في الحروب وانه في حال وجود تسجيلات لهذه المحادثات بين مقاتلي داعش فستكون من
الادلة المهمة في ملف سنجار.

٢٧– OCR – Optical Character Recognition وهي تقنية للبرمجيات، تقوم بتحويل الملفات والتي تم تحويلها الى صور الى مقاطع كتابية بهدف سهولة البحث.

28- Full Text Search

المهم ان يدار هذا المتحف او المؤسسة او الوزارة المستحدثة مـن قبلشــخصية بارزة فــي هــذه الابــادة والتيتعرضت لها ســنجارومن الممكــن التفكير في شــخصية مثـل نادية مراد باعتبارها اصبحت شخصية دولية مهمة ومعروفة بسبب انها كردية ايزيدية, وتعرضت للاسر والاغتصاب من قبل اعضاء الدولــة الاســلامية وان هذه الســيدة تعرف اكثــر من غيرها المآســي والتــي تعرضت لها النســاء الايزديــات المختطفات وكيفية تقديم العون لهن.

- ان الوزارة الجديدة او هذه المؤسسة تقوم بنشر عدد مـن الاحصائيــات الصحيحة وان هذه الاحصائيات ســتكون حــول عدد الايزيديين فــي هذه المنطقة قبـل الكارثة وبعدها وعدد الضحايا وعدد الجرحى والمصابين بالامراض النفسية بســبب الكارثة وعدد المخطوفين وجنســهم واعمارهم وعدد النازحيــن المحليين وعدد المهاجرين الــى الخارج والاوضاع الاقتصاديــة لهذه المناطــق قبل الكارثة وبعــد الكارثة، وعدد المنــازل المدمرة واحصائيات اخرى وان هذه المعلومات تعد مدخــلات مهمــة ويجب الاســتفادة من تجربة ملفــات الانفال وحلبجــة وحيث انهيجب انتكــون هذه الاحصائيات بعيدة عن العواطف وان تكون الاحصائيات صحيحة وبعكســه فان هذا الملف سيفقد مصداقيته.
- يجب ان تكون لهذه المؤسسة فرع رئيسي في سنجار وان تكون لها فروع في المدن الرئيســية في اقليم كردســتان بهدف تنظيم شــؤون الكــرد الايزيديين وان يقوم اشــخاص مختصــون بجمع الادلة والوثائق مــن النازحين والتي تتعلق بشــكل مباشــر ولها تاثير بالكارثة وبذلك من الممكن ان يتم

جمع جميع الادلة عبر شبكة لجمع المعلومات وان يتم حفظها في المركز الرئيسي.

- يجب هذه المؤسسة ان تقوم بتحويل الكرد الايزيديين من مواطنين من الدرجة الثانية الى مواطنين عاديين، ومن الجدير بالذكر ان معظم الكرد الايزيديين يعملون في الفنادق والمطاعم والحانات ويعملون كعمال وفلاحين في مدن الاقليم ويجب تغيير ذلك وان يتحولوا الى مواطنين عاديين والعمل على تحسين صورة شخصية للكردي الايزيدي لدى الكرد المسلمين[٢٩] بهدف منع هجرة الكرد الايزيديين من كردستان وتغيير اسلوب التعامل معهم[٣٠]. ربما البعض يعتبرون بان هذه النقطة غريبة او غير مهمة ولكن ذلك يعكس اوضاعهم الحقيقية والمكانة الاجتماعية للكرد الايزديين من قبل الكرد المسلمين.

- على الرغم من انتشار الكرد الايزيديين في المناطق المختلفة من جنوب كردستان بحثا عن فرص العمل لعشرات السنواتالا انه لاتوجد اي معابد لهم في اي مدينة في جنوب كردستان عدا مدينتي الشيخان وسنجار، حيث انه على الرغم من وجود عشرات الاف من الكرد الايزيديين في مدينة السليمانية فلا توجد اي معبدلهم في هذه المدينة!الكي

٢٩- في بعض مناطق كردستان على سبيل المثال إذا كان هناك كرد اليزيدي راعي البقر, الناس لا يشترون منه الحليب بإعتباره (حرام), و هذه صورة سيئة جدا طبقوها على كرد اليزيديين, و يجب عمل بجدية لتطوير حالة الإجتماعية في انحاء الكردستان.

٣٠- يجب انهاء المجاملات بالرخص اتجاه كرد اليزيديين من قبل ديانات الاخرى, لانهم الاكراد الاصليين و ديانتهم ديانة كردية اصلية! و لكن لا يوجد اي تصرفات من غير الديانات بهذا الشكل ولا يتعاملون معهم ككرد اليزيديين.

يتمكنوا من ممارسه طقوسهم الدينية وان وجود هذه المعابد فــي المــدن في جنوب كردســـتان تجعل من الكــرد الايزيدية والديانة الايزيدية ظاهرة وحاضرة في كل جنوب كردســتان. حيــث يجب انشـــاء معابد لهم في المــدن الكردية الكبيرة مثل اربيــل والســليمانية ودهوك وكركوك والمــدن الاخرى وان هــذا الامر مهم جدا كونها تخلــق قناعة لدى الكرد الايزيديين بانه ليست فقط ســنجار والشيخان ارضهم ولكن السليمانية ودهــوك ايضــا هــي ارضهم ايضــا وبامكانهــم وضع ملك الطاووس فيها واشــعال نارهم المقدسة فيها ويجب بالاتفاق مع معبد لالش ومير الكرد الايزيدية اختيار رجال الدين الكرد الايزيدية مثل البير وقوال ومريد للعمل في هذه المعابد، وفي الحقيقــة كان يجب على وزارة الاوقاف والشــؤون الدينية ان تقوم بالتفكير بذلك منذ ســنوات وانشـــاء هذه المعابد، فكيف يكــون للزرداشــتية وهي ديانة كرديةشــبه منقرضةمعبد فى الســليمانية ولكن الكرد الايزيدية في هــذه المدينة لايمتلكون معبد لهم؟ ان انشـــاء هذه المعابد في مدن الاقليم تخرج الكرد الايزيديين من عزلتهم باعتبارهم مهمشين في اقليم وتجعلهم اكثــر ارتباطا بالمدن والمناطق التي يعيشــون فيها **وبالامكان التفكير في انشــاء معبد لهم في المانيا والتي يعيش فيها عدد كبيــر من الكــرد الايزيديين** وبالامكان الاســتفادة من خبرات العــرب والهنــود في انشـــاء الجوامع والمعابد لهــم في اوربا والمناطق الاخرى واســتخدامها لاغرض العبادة والنشـــاطات الاجتماعية والخيرية.

- بعــد تحرير ســنجار تم العثور على عــدد من المقابر الجماعيــة وان هــذه المقابــر تعد مــن اهم الادلة فــي الابادة

الجماعية في سـنجار ويجب ان يتم نبش هذه القبور من قبل اشخاص مختصين وان يتم الاحتفاظ بالاشخاص الذين لم يتم التعرف عليهم في برادات خاصة والاحتفاظ بهم كأدلة جنائية والاحتفـاظ بالادوات والتي تم تنفيـذ الجرائم بها مثل طلقات الرصاص ومخلفاتها واعـداد احصائيات صحيحة حول هذه المقابر الجماعية وعدد الذين قتلوا في هذه المقابر واسـمائهم واعمارهم وجنسـهم وجمع معلومات اخرى عنهم والاحتفاظ بهذهالادلـة والتـي يتم العثور عليها في هـذه المقابر بمتحف خاص ويتم وضع كتابات توضيحية عليها وبمختلف اللغات.

- تحديـد المتهميـن والمشـاركين فـي كارثة سـنجار ويتم تصنيفهم وفقا لأسـمائهم وجنسـهم ويتم تحديد العرب الوافدين فيمنطقة سـنجار وزمار والذين ساهموا في ارتكاب هذه الجريمة.
- ان الاسـرى المحرريـن مـن قبضـة تنظيـم الدولـة الاسـلامية يعانون من اوضاع نفسـية صعبة[٣١] وان هؤلاء تم ضمهم الى مخيمات اللاجئين دون تقديم اي علاج نفسي لهم وتـم اعادتهم الى المجتمع،في حيـن كان من الضروري فتح عيادات نفسـية خاصة لهؤلاء والبحث في اوضاعهم النفسية ومعاملتهـم معاملة خاصة ومنحهم السـعادة والطمأنينة مرة اخـرى وان اليهـود قـد حققوا نجـاح كبير فـي تقديم العلاج النفسي لضحايا الهولوكوست وتمكنوا من اعادة السعادة لهم واعـادة الحاقهم بالمجتمع اليهـودي بصورة طبيعية وان يتم الاستفادة من خبرة وتجربة اليهود في هذا المجال.
- من الضـروري انتاج افلام سـينمائية وافلام وثائقية

31- Therapy

حــول الابادة التي تعرض لها الكرد الايزيدييناللغات الكردية والانكليزيــة والفرنســية واللغــات الاخــرى وان يتم عرضها فــي المراكــز الخاصة وفــي متحف ســنجار وان يتم انتاجها بشكل حديث ومتطور كي يتم عرضها في القنوات التلفزيونية العالمية وتعريف الرأي العام العالميبهذه الجريمة، وهنا ايضا يمكن الاستفادة من خبرة وتجربة اليهود والذين قاموا بانتاج الاف الافلام الســينمائية والافلام الوثائقيةحول الهولوكوست وكان له اثر كبير في هذه القضية وعلى ســبيل المثال هنالك فقط حول آنا فرانك عشــرات الافلام الســينمائية وعدد كبير من الافلام الوثائقية.

بلاشــك كل بنــت كرديــة ايزيديــة هي آنا فرانــك القرن الحالي ولها الحق بان يعرفها كل العالم وان يعرف ماذا فعلت بها الدولة الاسلامية.

- من الضــروري ان يقــوم برلمان الاقليــم بالاعتراف رســميا بجرائم الابــادة الجماعيةالاخرى مثل الهولوكوســت والابــادة التــي تعرض لهــا الارمن والابادة التــي تعرض لها شــعوب جمهورياتيوغوســلافيا الســابقة وروانــدا ودارفور والابــادة التــي قام بهــا الخمير الحمر فــي كمبوديا والجرائم الاخرى وان اهمية ذلك تكمن في ان هذه الدول وفقالمباديء المعاملة بالمثل ســتعترف بشــكل اسرع بالابادة التي تعرض لها الكرد الايزيديين.
- جعــل الحيــاة الاجتماعية وديانــة الكــرد الايزيديين والابــادة التي تعرضــت لهــا ســنجاروالمناطق المحيطة بها جزء من البرامج التعليمية وتدريســها في جميع المدارساقليم كردستان.

- يجب على كل جامعة تضم كليات العلوم الانسانية ان تقوم سـنويا بتخصيص رسالة ماجسـتير او دكتوراه حول الحيـاة الاجتماعية والدينيـة للكرد الايزيدييـن والابادة التي تعرضوا لها او اي موضوع متصل بهذا الموضوع.
- يجب عدم استخدام كلمة ايزيدي في اي كتاب رسمي ويجب على كل الكتب الرسمية والابحاث ووسائل الاعلام ان يسـتخدموامصطلح الكرد الايزيدييـن او دين الكرد الايزيدية كون ان ذلك يشـعرهم بالسعادة باعتبارهم جزء من الشعب الكردي وارض كردستان.

المساعي الخارجية

بعد اعـداد المدخلاتبالامكان تنظيم مخرجات العملية كون ان العمليتين متشكابتين ولايمكن لاي منهما اي يحقق الاهداف دون الاخر وبالامكان اعـداد بعض المدخلات مع المخرجات في نفس الوقت.

مـــن الممكن ان نركز ونختصـــر المدخلات على النحو التالي

- على الاطراف المحلية بما فيها المؤسسة والتي سيتم انشائها لملف سنجار يجب ان لايمثلوا المدخلات في الخارج، بسبب انه تبين لنا بان الاشخاص والمنظمات والاطراف والتي عملت في ملفات الانفال وحلبجة والذين عملوا بشكل تطوعي او بشــكل رســمي لــم يتمكنوا مــن تحقيق اي مــن الاهداف المرجــوة ولم يكن عملهــم مختص، وبدلا من ذلك يجب على المؤسسة انيكون لها وكلاء قانونيين دوليين كأن تكونمنظمة او مكتــب قانوني دولي ويتم تكليفها بهــذه المهمة ويجب ان تكــون هذه المنظمــات او المكاتب القانونية لها ســمعة جيدة في المراكز القانونية الدولية وان تعمل مقابل مكافأة ســنوية محددة من قبل المؤسسة الحكومية، وان تقوم المؤسسة فقط بتزويد هذا الطرف بالمدخلات والموازنة والتنســيق ومتابعة اعمالها[٣٢].
- فتح مركز بهدف التعريف وتنفيذ شؤون كارثة سنجار والمهاجريــن الكــرد الايزيديين فــي اوربابحيث ان تكون هذا

٣٢- قضية الابادة الجماعية و الأممية، هاوري باخوان، صحيفةنيوند، عدد١٠٣، شهر النيسان ٢٠١٣الصفحة ٥٣.

المركز تابعة لهذه المؤسسة ومهمتها تقديم المدخلات وتأمين الموازنة ومتابعة اعمال المكتب القانوني الدولي وبالامكان ان تكـون هذا المركز في مدينة لاهــاي الهولندية والتي اصبحت مركــز دولي للمحاكم وتطلق عليها تســمية مدينة العدالة، من الضــروري ان يتم فتح هــذا المركز في مثل هذه المدينة وان يكـون هذا المركز حلقة الوصــل بين حكومة الاقليم والمكتب القانونــي الدولــي بهدف تنظيم والتنســيق الاعمال وبالامكان تحويلها الى ممثلية او ســفارة لكارثة سنجار والانفال والكرد البارزانييــن وحلبجة وعمليات الابــادة الاخرى والتي تعرض لها الكرد، وان يتم الاســتفادة منهــا من قبل الباحثين في هذا المجال في اوربا باعتبارهامركز رسمي.

- ان جميع الادلة والتي تم جمعها هي جزء مهم من هذه المدخلات ويجب توزيعها بشــكل معاصرفي المراكز ومعابد الكــرد الايزيدييــن وان يتم عرضهــا والكتابة عليهــا باللغات الكردية واللانكليزية والفرنسية.

- عقــد مؤتمردولي ســنوي في خارج كردســتان حول كارثة سنجار وبحث كيفية التعريف بها كجريمة ابادة بشرية وبحث الاعمــال والنشــاطاتوالتي تقوم بها المكتــب القانوني الدولــي وتقييــم المدخــلات والمخرجاتالعمليــة بأكملها، وان يتــم في في كل مؤتمــر عرضالعديد من المواضيع في فقرات المؤتمــر ويتم مناقشــتها ويتم وبحث كيفيــة علاج الاوضاع الاجتماعيــة والنفســية والاقتصادية..الخللناجيــن من الكارثة، وان يتم عرض موضوع كارثة سنجار في هذا المؤتمر كمادة اساســية بالاضافــة الى عرض فقرات حــول علمليات الانفال والكرد البارزانيين واســتخدام الاسلحة الكيمياوية في حلبجة

ايضا في هذه المؤتمرات وبحثها.

وانه في حالة اعداد المدخلات والمخرجات بشكل جيد بلا شك فان الرأي العام العالمي سيتعاطف بشكل اكبر مع ملف سنجار.

وربما ان فكرة انشـاء محكمة دولية خاصة بالابادة والتي تعـرض لهـا الكـرد الايزيدية هـو عمل صعب او مسـتحيل لاسباب سياسية وتقنية واقتصادية من بينها:

- ان المناطق الكرديـة الايزيدية والتي تعرضت للابادة الجماعيـة رسـميا تقـع فيخارج نطـاق مناطق حكومـة اقليم كردسـتان وان حكومة اقليم كردستان قانونيا جزء منالعراق وان المطالبـة بانشـاء هذه المحكمة ليسـت مـن صلاحيات حكومة اقليم كردستان وانها من الصلاحيات القانونية للعراق وان العراق لن يطالب المجتمع الدولي بانشـاء هذه المحكمة، وحتـى لوطالب بانشـاء هـذه المحكمة فـان المجتمع الدولي والامـم المتحدة لن تاخذ طلب الحكومـة العراقية على محمل الجد كون ان مكانة العراق في المجتمع الدولي ضعيفة وسيئة بسـبب انها تعد دولة تعاني من الفساد بالاضافة الى ذلكفانه في السـابق سـعت المحكمة العليا المختصـة بجرائم النظام العراق الاسـبق الى تحجيم ملفات الانفال واستخدام الاسلحة الكيمياويـة ضد حلبجـة وابادة الكـرد البارزانيين عن طريق معاقبـة صدام حسـين على ملـف صغير مثل ملـف الدجيل وليس على الملفات الكبيرة للكرد!
- بعـد محاكـم نورمبـرغ وطوكيو لم تتمكـن المحاكم الدوليـة مـن ان تلعب دورا كبيرا في حل الملفات واسـتعادة الحقوق للضحايا ولهذا فانه هنالك شـكوك كبيرة حول هذه

المحاكم وان تاسيس هذه المحاكم كانت لاسباب سياسية وليس لحل جرائم الابادة، وان المحاكم الدوليةتمثل العدالة الدولية وان العدالة ليس فقط في محاكمة المتهمين وانما اعادة السعادة وتامين الحياة السعيدة لضحايا والتي ارتكبت بحقهم الجرائم.

- ان انشاء المحاكم الدولية بحاجة الى موازنة ضخمة وانالمجتمع الدولي غير مستعد لانشاء محكمة حول كارثة سنجار في ظل الازمة المالية العالمية الحالية. فعلى سبيل المثال فان المحكمة الدولية حول الجرائم التي ارتكبت في يوغوسلافيا كانت بحاجة الى ٢٠٠ مليون دولار سنويا لتنفيذ اعمالها[٣٣].وانه في حال انشاء محكمة دولية حول كارثة سنجار فان اعمال المحكمة ستستغرق اكثر من ١٠ سنوات كون ان المحاكم العدلية معروفة ببطئ اجرائاتها اي ان هذه المحكمة بحاجة الى مليار دولار تقريبا وان العراق واقليم كردستان ليس باستطاعتهما تحمل هذه التكلفة في ظل الازمة والتي يعانيان منها.
- يشترط في عمل المحاكم وجود متهم وضحية باعتبارهما الاعمدة المهمة للمحكمة وانه في كارثة الابادة والتي تعرضت لها سنجار المتهم هو الدولة الاسلامية والمتهمين ليسوا معروفين وليسوا معتقلين ولهذا من الناحية الاجراءات القانونية فان الامر ليس بالسهل.

٣٣- من محاكمة ميلوسوفيج الى محاكمة صدام حسين ، هاوري باخوان، صحيفة ميديا، عدد ١٧٩، ٢٨-٠١-٢٠٠٥، الصفحة ٣، كردستان، اربيل.

ولايشــترط ان يتــم حــل كارثة الابادة والتــي تعرض لها الكــرد الايزيديين وتقديم العون لضحاياهاعن طريق المحاكم الدوليــة حيث بأمكان المكاتب القانونيــة الدولية ان تجد حلا اخــر لهــذا الملف، حيث بالامكان عن طريــق هذه المكاتب ان يتم اعتراف بكارثة ســنجار باعتبارها جريمة ضد البشــرية من قبل معظم برلمانات الدول بالاخص الغربية منهاوان هذه الاعترافات ســتؤدي الى جعل هذا الملف ملف عالمي وتخدم ملف سنجار وكردستان بشكل عام وبامكان هذه المكاتب ان تعمــل من اجل وضع ملف الابادة الجماعية والتي تعرض لها الكرد الايزيدية في الكتب المنهجيةالتاريخية والعلوم الانسانية في المدارس والجامعات في خارج كردستان.

بالاضافــة الى ذلك ان الاعتراف بهــذه الجريمة باعتبارها جريمة ضد البشــرية من قبــل البرلمانات المعروفة في العالم ســتماثل في القوة انشــاء محكمة دولية خاصــة بهذا الملف، او ان هذا الاعتراف ســتكون مدخلات مهمة لمخرجات انشاء محكمة دولية خاصة بهذه الكارثة وبسببها سيتم خدمة ملفات الابادة الجماعية الاخرى والتي تعرض لها الشعب الكردي.

الاستفادة من الامم والشعوب الاخرى والتي تعرضت للابادة الجماعية

من المعلوم بان الكرد هي ليست الشعب الوحيد والذي تعرض للابادة الجماعية ولكن هنالك امثلة اخرى مثل اليهود سواء في التاريخ القديم على يد البابليين وفي بداية ظهور الاسلامي وفي التاريخ الحديث ايضا تعرضوا لاسوء مما تعرض له الكرد وعدد ضحاياهم اكثر من ضحايا الكرد ولكنهم تعاملوا بشكل ذكي مع جريمة الهولوكوست حيث انهم عملوا على تعريف العالم بما تعرضوا له في الهولوكوست وقاموا بانشاء مئات المراكز والمتاحف الخاصة بذلك وقاموا بتخصيص موازنة ضخمة لهذا الملف وتمكنوا من الحصول علىمصادر مالية من ذلك وقد نجحوا في مساعيهم.

وانه هنالك امثلة اخرى للابادة البشرية في التاريخ الحديث وانه تم الاعتراف بها كجريمة ضد البشرية وبالامكان الاستفادة من تجارب وخبرات في هذا المجال من اجل خدمة ملف سنجار والانفال والملفات الاخرى واستخدامها كمدخلات لملف سنجار في الوقت الحاضر. ومن ابرز عمليات الابادة الجماعية في العالم هى:

- جريمة الهولوكوست والتي تعرض لها اليهود على يد الالمان النازيين
- الابادة والتي تعرض لها الارمن على يدي الاتراك العثمانيين
- الابادة والتيتعرض لها الكمبوديين على يد الخمير الحمر

- الابـادة والتـي تعرضـت لهـا شـعوب جمهوريـات يوغوسلافياالسابقة
- الابادة التيتعرض لها سـكان دارفـور على يد العرب في السودان
- الابادة الجماعية والتي تعرض لها قبيلة التوتسـي في رواندا
- الابادة الجماعية والتي تعرض لها الاندونسـيين على يد الهولنديين

مثلما تم ذكره سابقا يجب على برلمان اقليم كردستان ان يقوم بعقد جلسـات خاصة لكل من هذه الجرائم وان يعترف بها.

المصادر

المصادر باللغة الكردية

١- جيۆپۆليتيكى كوردســتان و پۆســت-داعش، ناوەندى لێكۆڵينەوەى رووداو، ٢٠١٦

٢- رەشــەباى ژەهر و ئەنفال - بەرگى ١ و ٢، عەبدوڵڵا كەريم مەحمود، ٢٠٠٩، باشوورى كوردستان.

٣- كتێبەكانى عارف قوربانى لەسەر پرۆسەكانى ئەنفال.

٤- شــەهيدانى ٩ى حوزەيرانى ١٩٦٣، چەند لاپەڕەيەكى خوێنــاوى لــە خەباتى گەلى كــورد، كۆمەڵێك نووســەر، لە بڵاوكراوەكانى شارەوانيى سلێمانى، ٢٠٠٢

٥- ئەمە لە دەرســيم روويدا؛ لــە دەمى قوربانييەكانەوە، مونزور چەم، وەرگێڕ: ئەحمەد محەمەد ئيسماعيل، ٢٠١٣

٦- هاوڕێنامە بۆ مێژووى كوردســتان و كورد – دانانى: هــاوڕێ باخەوان - چاپى يەكەم – بنكەى چاپ و پەخشــى ســەردەم - زنجيرە (١٦) - چاپخانەى روون – سلێمانى – ١٩٩٩.

٧- ٢٠١٤نامــە - وەشــانى ١ - رووداوە گرنگەكانــى ســاڵى ٢٠١٤ يە كە رێكخراوى كورديپيديا بەدەستى هێناوە. ئامادەكردنى: هاوڕێ باخەوان، ساڵى وەشان – ٢٠١٥. http://www.kurdipedia.org/default.aspx?q=2015010116100611859 4

٨- ئێزيدييــەكان لە مێــژووى نەتەوەكەياندا، نووســينى: سەربەست حسێن، چاپى دوهەمى ئەم كتێبە لەساڵى ٢٠٠٢دا

له لایەن مەکتەبی بیرو هۆشاریەوە بڵاوکراوەتەوە.
٩- ئـاڵای کـورد بۆچـی نـا؟! تاکوکـەی؟!، کوورتـە لێکۆڵینەوەیەکـی مێژوویی-کۆمەڵایەتی-رامیارییـە، هاوڕێ باخەوان، چاپی یەکەم - دەزگای چاپ و پەخشـی سەردەم - زنجیرە (١١٧) - ٢٠٠١ - سلێمانی.
١٠- لە دادگای میلۆسۆڤیچەوە بۆ دادگاییکردنی سەددام، هاوڕێ باخەوان، رۆژنامەیمیدیا، ژمارە ١٧٩، ٢٨-٠١-٢٠٠٥، لاپەڕە ٣، کوردستان، هەولێر.
١١- نەفرەت لە کۆمۆنیـزم! (دەروازەیەک بۆ کەمبۆدیا)، هاوڕێ باخەوان، رۆژنامەیمیدیا، ژمارە ٣١٩، ١٧-١٢-٢٠٠٧، لاپەڕە ١٣، کوردستان، هەولێر.
١٢- پرسـی جینۆسـاید و بەنێودەوڵەتیکردنـی، هاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند، ژمارە ١٠٣، مانگی ئاپریلی ٢٠١٣.
١٣- ئێـراق، وڵاتـی خوێن و دژەکان، هـاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند.
١٤-کورتەباسێکی تێپەڕ دەربارەی دادگا نێودەوڵەتییەکان، هـاوڕێ باخەوان، گۆڤاری نێوەند، ژمارە ٨٩، دیسـەمبەری ٢٠١١.

المصادر باللغة الانكليزية

1. “Anfal” The Iraqi State’s Genocide Against the Kurds, The Center of Halabja against Anfalization and genocide of the Kurds (CHAK), 2007
2. The Statute of the International Court of Justice, United Nations
3. Rome Statute of the International Criminal Court, Published by the International Criminal Court, ISBN No. 92-9227-227-6
4. Statute of the International Tribunal for Rwanda, Security Council, 1994.
5. Security Council, Resolution 827 (1993). Adopted by the Security Council at its 3217th meeting. on 25 May 1993
6. Security Council, Resolution 1757 (2007) Adopted by the Security Council at its 5685th meeting, on 30 May 2007
7. Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006)4/006)